

G. K. CHESTERTON

P O V Ě R A

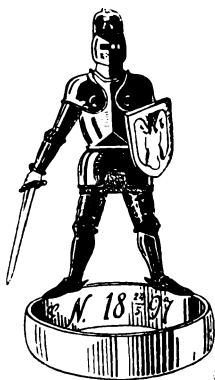

R O Z V O D U

P O V Ě R A R O Z V O D U

G. K. CHESTERTON

POVĚRA ROZVODU

PRAHA

NAKLADATEL VÁCLAV PETR

1926

ÚVODNÍ POZNÁMKA

Část této knihy vyšla původně jako pět článků v „New Witness,“ když nedávný časopisecký spor o rozvod dosáhl vrcholu. Ačkoliv byly tyto články, přiznám se, nepropracované a zběžné, měly přece jakousi hrubou kostru, kterou lze jen s velkými obtížemi přetvořiti i když jde o pouhé rozšíření. Rozhodl jsem se tedy, že otisknu původní články tak jak byly kromě několika úvodních slov a pak že přidám, nedbaje, že snad budu leccos opakovati, několik dalších kapitol, v nichž vysvětlím zevrubněji pojmy, jež jsem byl snad podal příliš nepropracované nebo jež jsem vynechal. Původní látku jsem uspořádal, jak vyšla, se společným názvem nerozděluje jí v kapitoly.

G. K. Ch.

POVĚRA ROZVODU

I.

Nemá smyslu mluvit o reformě bez zřetele k formě. Usuzují-li podle vlastního vkusu a záliby, nezdá se mému citu nic tak krásné a podivuhodné jako okno. Všechna okna jsou kouzelná, ať vedou do pěny nebo do zahrady v průčelí. Souvisí těsně s nejhlubším tajemstvím a paradoxem omezování a svobody. Kdybych se však dal instinktem svést k nekonečnému počtu oken, nezbylo by na konec zdi. Nebylo by také na konec (lze dodat i při té příležitosti) ani oken; neboť okno tvoří obraz tím, že tvoří rámec k obrazu. Je však prostší způsob, jímž lze zjistit můj ještě prostší a osudný omyl. Že jsem si totiž přál okna nestaraje se, přejí-li si domu. Často se nás dnes dovolávají ve jménu onoho světla a svobody, jež jsou dobře symbolisovány okny; zvláště proto, že mnozí mají na mysli osvícení a osvobození domu ve smyslu domova. Mnozí docela nezištní lidé zdůrazňují mnohé docela rozumné úvahy o rozvodu, jako typu domácího osvobození. V časopiseckých a všeobecných diskusích o této otázce vzmáhá se však už příliš mínění, jež působí bezhlavě a zpátečnický, že to připomíná samá okna a žádné zdi. Takoví lidé říkají, že si přejí rozvodu, aniž by si dali otázku, přejí-li si manželství. Dospělo se k poznatku, že je i při rozvádění obyčejně nutno vyhověti předběžným formalitám, jichž vyžaduje sňatek; a kdybychom neuvažovali o povaze tohoto prvotního aktu, bylo by to stejné, jako bychom diskutovali o střihání pro holohlavého nebo o brýlích pro slepého. Býti rozveden znamená doslovně býti zbaven sňatku; a nemá smyslu, abychom hleděli odčinit něco, nevíme-li, bylo-li to učiněno.

V devíti případech z desíti není snad horší rady než je rada, pustiti se do toho, co je nejbliže. Je špatná, zvláště když radí, jak tomu obyčejně bývá, abychom odstranili překážku, která je nejbliže. Radí, aby se mužové nechovali jako mužové, ale jako myši, které ohlodávají to, co je nejbliže. Člověk podráývá jako myš to, čemu nerozumí. Protože sám do něčeho narazí, jmenuje to nejbližší překážkou. A náhodou je ta překážka třeba pilířem, který mu drží celou střechu nad hlavou. Horlivě odstraňuje překážku; a naráz odstraní překážka jeho a věci mnohem cennější než je on. Tento oportunismus je snad nejnepraktičtější věcí v tomto nejvýš nepraktickém světě. Mluví se nejasně proti destruktivní kritice; ale u této kritiky není hlavní, že boří, ale že nekritisuje. Jest to boření nemající účelu. Jest to rozbírání složitého stroje kousek po kousku, v libovolném pořádku, při němž nikdo neví ani, k čemu stroj slouží. A zacházeli někdo s neživým dynamickým strojem podle zásady, že stiskne páku, která je nejbliže, sezná brzy vady oné podařené filosofie. Vskutku však, necháme-li zatím stranou mnohé upřímné a vážné kritiky moderního manželství, masy moderních mužů a žen, které píší a mluví o manželství, ohlodávají je takto slepě jako armáda myši. Když na příklad reformátoři navrhuji, aby rozvodu bylo lze dosáhnouti po tříleté rozluce (rozluka, jež byla skutečně uznána za vhodnou prvými vojenskými nařízeními v nedávné světové válce), dovedli by jejich čtenáři a přívrženci jen zřídka udati nějaký logický důvod, proč je třeba zrovna doby tři let a ne tři měsíců nebo tři minut. Jsou jako lidé, kteří by řekli: „Dejte mi tři stopy psa,“ a nestarali se o to, kudy půjde řez. Takoví lidé zapomínají, že pes jest organickou bytostí; jinými slovy, nemají o něm ponětí. A hlavní, co lze říci o tako-

vých reformátorech manželství, jest, že o něm nemají ponětí. Nevědí, co to jest nebo co tím jest míněno, nebo co tím myslí jeho stoupenci; nevěnují mu ani pohledu, třebaš v něm i žijí. Dělají to, co je nejbližší; jest to jako by proráželi ve člunu díry v domnění, že ryjí na zahradě. Otázka, z čeho co jest a zdali jest to zahrada nebo člun, zdá se jim abstraktní a akademická. Nemají ani ponětí, jak veliká je idea, do níž se pouštějí; nebo jak malé vypadají poměrně díry, které do ní navrtávají.

Tak Sir Arthur Conan Doyle, muž jinak bystrý, praví, že se proti rozvodu vyskytují jen námitky „teologické“, jež se zakládají jedině na „jistých biblických textech“ o manželství. Je to právě tak jako kdyby řekl, že víra v bratrství lidí zakládá se pouze na jistých textech v bibli, jež učí, že všichni lidé jsou děti Adama a Evy. Miliony sedláků a prostého lidu po celém světě pokládají manželství za stálé, ačkoliv nikdy o žádný text ani okem nezavadily. Četní modernější lidé, zvláště po nedávných pokusech v Americe, myslí, že rozvod je sociální nemocí, a přece se nikdy s žádným textem netrápili. Lze tvrditi, že právě pro tyto lidi či snad pro každého je idea manželství konec konců mystická; totéž lze tvrditi o myšlence bratrství. Je zřejmo, že muž a žena nejsou na pohled jedním tělem, že by totiž tvořili čtvernožce. Stejně zřejmé je, že Paderewski a Jack Johnson nejsou dvojčaty a že si patrně spolu nehráli na matčině klíně. Ovšem je nutno připojiti tu velmi důležitou výminku či dodatek. Pravda je toto: zaplavilo-li nesmyslné učení Nietzscheho nebo jiného podobného sofisty současnou kulturu tak, že se stalo modou odmítati povinnosti bratrství, pak se ovšem mohlo dospěti k úsudku, že skupina, která se dosud zastávala bratrství, je pů-

vodní skupinou, v jejíchž posvátných knihách je text o Adamovi a Evě. Dejme tomu, že nějaký pruský profesor objeví náhodou, že Němci a lidé méně významní pocházejí ze dvou tak rozdílných opic, že nejsou v žádném směru bratři, ale bratrance z kolikátého kolena. A představme si, že je sekerou ještě více oddaluje; představme si, že z toho vyvodí obdobné chování jako Kain, říkáje spíše „Což pak jest on můj bratr?“ než „Jsem já strážcem bratra svého?“ A dejme tomu, že se tato vyšší filosofie sekery rozšíří ve školách a vzdělaných kruzích, jako se již stalo i s daleko pošetilejšími filosofiemi. Pak souhlasím, že to bude patrně křesťan, zachovávající text o Kainovi, který bude i dále tvrditi, že je posud profesorův bratr; že je posud profesorův strážce. Snad ještě dodá, že podle jeho mínění se zdá, jako by profesor potřeboval strážce.

A takový je nepochybně stav sporů, pojících se dnes k rozvodu a manželství. Jen křesťanská církev dále pevně zachovává, co kdysi zachovávaly i mnohé jiné, zatím co svět z nějakého důvodu v té věci ochabl. Ale i pak je pouhým sbíráním drobtů z hlavní otázky, mluví-li někdo o závislosti na textech. Důležitý moment srovnání tkví v tom, že lidské bratrství znamená celý životní názor, vybudovaný pod zorným úhlem života a hájený, ať již po právu či neprávem, se stálým zřetelem ke každé situaci životní. Náboženství, které je zachovává nejprísněji, bude je zachovávat i, když o ně nebude dbáti nikdo jiný; to je zcela jisté a přece jsou někteří z nás tak svéhlaví a pokládají to za ústupek učiněný náboženství. Avšak každý, kdo je vůbec zachovává, bude je zachovávat i jako filosofii a nebude lpěti na jednom textu, ale na stu pravd. Bratrství je snad sentimentální metaforou; podléhám snad sebeklamu, zdravím-li černo

horského sedláka jako svého dávno ztraceného bratra. Ve skutečnosti mám sám pochybnosti o tom, kdo z nás dvou byl vlastně ztracen. Ale můj klam není způsoben jedním textem, ani dvaceti; je výrazem vztahu, který se aspoň mně zdá skutečností. A co bych řekl o ideálu bratrském, mohl bych říci i o ideálu manželském.

Pokládá se za velmi neobchodnické začínati začátkem. Jsou prý to „abstraktní a akademické zásady, jimiž my Angličané atd., atd.“ Považuje se posud jakýmsi podivným způsobem za nepraktické, začínati dotazy na něco otázkou, co to jest. Já však náhodou takovouto praktičností v pravém slova smyslu pohrdám; neboť vím, že není ani praktická. Mým ideálem by nebyl obchodník, který vysázel na stůl padesát liber se slovy: „Tu jsou hotové peníze; jsem přímý člověk; je mi docela jedno, platím-li dluh nebo dávám-li almužnu žebrákovi, kupuji-li divokého býka či zařízení pro koupelnu.“ Nehledě na nakažlivou srdečnost jeho tonu, řekl bych přece, pozoruje hotové peníze (jako drožkář): „Co jest to?“ Trval bych stále domýšlivě na tom, že je velice důležitá otázka, jaké jsou to peníze; jakého účinku, cíle či nabídky jimi mělo býti dosaženo; jakého rázu byl ten obchod; či zkrátka, co ten čertovský chlapík svým jednáním myslil. Začnu tudíž, stejně mysticky, otázkou, co ve jménu Boha a andělů zamýšlí svým konáním muž, který se žení. Začnu otázkou, co jest manželství; a snad již pouhá otázka ukáže, že akt sám o sobě, ať špatný či dobrý, moudrý či pošetilý, patří k určitému druhu; že není informací, pokusem ani nešťastnou náhodou: snad že nám vysvitne, že je slibem. Úplněji jej můžeme definovati, řekneme-li, že jest to slavnostní slib.

Mnozí odpovědí bez rozmyšlení, že je to ukvapený slib. Spokojím se pro okamžik odpovědí, že

všechny slavnostní sliby jsou ukvapené. Nehájím teď slibů, ale definuji je. Připomínám, že při diskusi o slibech jde předně o to, mají-li se sliby dávat a za druhé, jaké mají sliby býti. Má člověk porušiti slib? Má jej dávat? To jsou filosofické otázky; ale filosofická zvláštnost rozvodu a opětného sňatku, srovnáme-li je s volnou láskou a žádným sňatkem, tkví v tom, že člověk porušuje a dává slib v jediném okamžiku. To jest po výtce německá filosofie a upomíná na nepřítele, který touží oslaviti zdařilé zmaření všech smluv tím, že zjedná nové. Kdybych já rušil slib, udělal bych to bez slibů. Jsem však velmi dalek toho, abych podceňoval důležitý a sporný ráz slibu samého. Pokusím se v dalším odstavci ukázati, že tento ukvapený a romantický akt je jedinou pecí, z níž může vyjít prosté železné zboží humanity, litinová vzdornost občanského práva nebo chladná ocel zdravého rozumu; nepopírám však, že pec je ohnivá. Slib je čímsi mohutným a jedinečným; přece však jich bývalo mnoho vedle slibu manželského; slib rytířský, sliby chudoby, celibátu, pohanské stejně jako křesťanské. V moderní době však zvyk ten značně upadl; a lidé postrádají typu, protože se nedostává paralelních zjevů. Problém lze zachytiti nejsnáze otázkou, zdali v pojmu „býti svoboděn“ je zahrnut i pojem „míti právo bráti na sebe závazky.“ Neboť slib je dostaveníčko se sebou samým.

Nebude mi snad rozuměno, řeknu-li pro krátkost, že manželství je záležitostí cti. Skeptik bude s tím s radostí souhlasiti a řekne, že jest bojem. A tím také jest, třebaš jen se sebou samým; hlavní zde však jest, že má nezbytně ráz hrdinskosti, při čemž lze cnost přeložiti slovem *virtus*. V povaze boje je však již zahrnuta nebo aspoň možná nekonečnost. Jsem toho mínění, že věrnost ve válce jest věrností v porážce nebo dokonce i v hanbě;

je ji třeba prokázati praporu právě v okamžiku, kdy již téměř klesá. Pro vlajku národní s tím názorem již souhlasíme. Je otázkou, je-li moudré či nemoudré souhlasiti s ním i pro vlajku rodinnou. Ovšem lze míti i za to, že by se s oním názorem nemělo souhlasiti v žádném z obou případů; že by se opuštění praporu stalo pro špatné vedení národa nebo bídu občanstva činem rozumným a ne zrádným. Řeknu zde pouze, že kdyby hranice národní věrnosti končily opravdu tímhle, byli by někteří z nás již dávno svůj národ opustili.

II.

Několik článků uveřejněných zde o tomto předmětu nazval jsem *Pověrou rozvodu*; název ten není volen na zdařbůh. Kdežto se mi volná láska zdá kacířstvím, připadá mi rozvod vskutku jako pověra. Jest nejen pověrečnější než volná láska, ale také daleko pověrečnější než přísné, svátostí posvěcené manželství. A tuto okolnost nelze ani dosti zdůrazňovati. Právě stoupenci rozvodu a nikoliv obránci manželství přikládají pouhému obřadu ztrnulou a nesmyslnou posvátnost nehledíce na jeho význam. Právě naši odpůrci a nikoliv my doufají, že se zachrání literou obřadu místo duchem skutečnosti. Právě oni tvrdí, že všechno, slib i jeho porušení, věrnost i nevěra lze odčinití tajemným a kouzelným obřadem, vykonaným nejprve u soudu a pak v kostele nebo na občanském úřadě. Mezi oběma částmi obřadu není velkého rozdílu, leda snad že soud jest daleko obřadnější. Ale nejprostší srovnání ukáže každému, že to všechno je pouhá barbarská lehkověrnost. Snad je a snad není pověrou, věří-li člověk, že musí políbiti bibli, aby ukázal, že mluví pravdu. Jistě však je nejpodlézavější pověrou, věří-li, že políbí-li bibli, stane se pravdivým, cokoliv řekne. Bylo by jistě nejčernějším a nejnevědomějším zbožňováním bible domnívati se, že pouhé políbení knihy změní mravní význam věrolomnosti. Avšak právě totéž tvrdí ten, kdo říká, že formální opěťovný sňatek změní morální význam manželské nevěry. Bylo snad známkou temných dob, že Harold byl přimět k přísaze na relikvii, třebaže musel později odpřísáhnouti. Ale jistě by ony doby byly daleko temnější, kdyby se byl dal přimět, aby přísahal na jednu relikvii a zříkal se přísahy na druhou. A přece by nám tito reformátoři chtěli

postavití takovýto oltář z bezvýznamných a ztrouchnivělých zbytků svého mrtvého zákona a svého zkomírajícího náboženství.

My však mluvíme výhradně o ideálu, který je věcí rozumu a duše; a cítíme, že se nedá změnití právními fraškami. Mluvíme o ideálu věrnosti; ideál snad fantastický či snad jen nemoderní, avšak takový, že jej můžeme vysvětliti a hájiti jako ideál. Poukázal jsem však už na to, že i nejrozumnější lidé připouštějí náš ideál v případech jako je vlastenectví či smysl pro obecné dobro, nutnost zachrániti stát, k němuž náležíme. Vlastenec smí haněti, nesmí však zapřítí svou vlast; musí jí spílati, aby ji vyléčil, ne však ji ničiti. Staří pohanští občané chovali takové city vůči obci; moderní nacionalisté chovají tyto city vůči národu. Dokonce však i sami moderní internacionalisté chovají takové city k něčemu, byť to byl jen národ lidstva. Ani humanista se přece nestane misantropem a nebude žíti mezi opicemi. Ani zklamaný kolektivist a neuchýlí se přece výhradně do společnosti bobrů proto, že bobři žijí všichni pospolitě v nejvyšší třídně uvědomělé solidárnosti. Připouští, že je nutno, aby se přimkl ke svým spolubližním a žebronil na nich, aby se zřekli užívání přivlastňovacího zájmena; jak žalostné se mu asi jeho úsilí zdá po nějaké době. Ani pacifista nedává přednost krysám před lidmi proto, že myší společnost je tak prosta šovinistické náky, že opouští vždy tonoucí loď. Krátce každý uznává, že jest nějaká loď, velká či malá, které by neměl opustiti ani kdyby myslel, že se potápí.

Můžeme tedy míti za to, že jsou zřízení, k nimž jsme připoutáni navždy, právě jako jsou jiná, k nimž jsme připoutáni dočasně. Chodíme od krámu ke krámu snažíce se naléztí, čeho potřebujeme; nechodíme tak však od národa k národu; ne

patříme-li ovšem k jisté skupině směřující bez okolků k pogromům. V prvním případě jsme ohroženi, že pozbudeme svých zvyků; v druhém nám hrozí, že se sami nikdy nevyprostíme; že se staneme na konce částí onoho zřízení. Doba, kdy krám ztrácí své zákazníky, je dobou, kdy obec potřebuje svých občanů; potřebuje jich však jako kritiků, kteří se nikdy nevzdají kritisování. Nepotřebují teď zdůrazňovati svrchované nezbytnosti této dvojí energie vnitřní reformy a vnější obrany; celá mohutná tragedie, jež zastřela v nynější době naši zemi mrakem, jest jen jednou strašlivou její ukázkou. Rány kladiv dopadají teď hustě a rychle*) a naplňují svět pekelným rachotem; a přece zaznívá cosi nezničitelného kovovým zvukem hlubším a hlasitějším než všechno, co se hrouští. Můžeme proklínati krále, můžeme podezřívati vojévůdce, můžeme reptati i na samu existenci armády; víme však, že ve dnech největšího soumraku jaký nás může překvapiti, žádný muž neopustí praporu.

Když však přecházíme od věrnosti národu k věrnosti rodině, nemůžeme pochybovati o význačném a zřejmém rozdílu. Rozdíl je v tom, že rodina jest útvar mnohem volnější. Slib je dobrovolná věrnost; a manželský slib vyznačuje se mezi obyčejnými poddanskými sliby tím, že poddanství se tu určuje výběrem. Muž jest nejen občanem města, ale také jeho zakladatelem a budovatelem. Jest nejen vojákem, jenž slouží svým barvám, ale sám si umělecky vybral a sestavil barvy jako na nějaký svérázný oblek. Je-li přípustno žádati na něm, aby konal svou povinnost k obci, která ho tvořila, jest aspoň stejně oprávněno žádati na něm, aby konal svoje povinnosti k obci, kterou sám tvořil. Je-li občanská věrnost nutností – a tou vskutku jest – je také ve zvláštním smysle

*) Psáno v době posledního velkého náporu Němců.

donucením. Starý vtip namířený proti vlastenectví, gílbertovská ironie, blahopřál Angličanovi k jeho jemnému a vybíravému vkusu, že se narodil v Anglii. Končil vhodnou pointou slovy: „Neboť mohl býti třeba Rusem“; ovšem setkali jsme se v životě s několika lidmi, kteří si, jak se zdá, mysleli, že mohou býti Rusy, kdy se jim zachce. Považuje-li zdravý lidský rozum i takovou nedobrovolnou věrnost za přirozenou, nemůžeme se diviti, pokládá-li dobrovolnou věrnost ještě za přirozenější. A malý stát, založený na pohlaví, je zároveň nejdobrovolnější a nejpřirozenější ze všech samosprávných států. Není pravda, že pan Černý mohl býti Rusem, ale snad je pravda, že paní Černá mohla býti Robinsonkou.

Nuže není naprosto těžko zjistiti, proč by měla tato malá obec, tak význačně svobodná ve své příčině, býti přece tak význačně vázána ve svých následcích. Není těžko zjistiti, proč je slib učiněný co nejsvobodněji plněn co nejpevněji. Vyplývají z něho, jak je vidno z povahy věcí, následky tak strašlivé, že žádné smlouvy nelze s tím srovnávat. Není smlouvy, vyjma tu, o níž se vyprávělo, že jest podpisována krví, jež by mohla vyvolati duchy z širých hlubin, nebo přiměti cherubíny (nebo skřítky), aby se usadili v moderní vilce. Žádné pero nevytvoří skutečných těl a duší ani nevdechne života postavám v románě. Zřízení, jež uvádí intelektuály do tolikerých nesnází, lze vysvětliti pouhým nezvratným faktem (pochoptelným i intelektuálům), že děti jsou, všeobecně řečeno, mladší než jejich rodiče. „Jen smrt nás rozdělí“ není iracionální frází, neboť oni zemrou téměř jistě dříve, než spatří víc než polovinu svého překvapujícího (nebo rozruch budícího) díla.

Tak se jeví v hrubých a nevyhraněných obry-

sech tato jasná věc těm, jimž není jasna. Vím však, že mezi těmi, kteří by se jí rádi zabývali, jsou myslící lidé, a očekávám, že někteří z nich odpovědí na mé otázky. Prozatím však se jen táži, zdali parlamentní a časopisecké hnutí jeví jen sebe nejasnější stopy těchto základních pravd, jež se považují za zkušební kameny. Diskutuje aspoň o povaze slibu, o mezích a předmětech věrnosti, o přežití rodiny jako malého a svobodného státu? Spisovatelé se spokojí tím, že řeknou, že pan Černý je nespokojen s paní Černou. A zdá se, že pro rozvedené dvojice krajní emancipace znamená jen, že je posud nespokojen bez paní Černé. Dnešní dny nejsou vhodné k tomu, aby byl pocit nespokojenosti pokládán za zkušební kámen veřejné činnosti. Ostatně reformátoři ukazují statisticky, že ve skutečnosti jsou rodiny v naší průmyslové anarchii tak rozvráceny, že se mohou klidně vzdáti naděje, že najdou zase cestu zpátky. Znímá toto odůvodnění, jímž se zlo ještě zhoršuje a sledují, jak všude vede k otroctví. Protože se londýnský most sřítíl, musíme mítí za to, že účelem mostů není, aby se klenuly přes řeku. Protože londýnský komercialismus a kapitalismus napodobily peklo, máme je my dále napodobiti. Přes to však si mnozí zachovají přesvědčení, že starobylý most klenoucí se mezi dvěma věžemi pohlaví je nejcennější z velkých světových děl.

Je nejvýš příznačné pro truchlivá desetiletí před válkou, že se specialisovala právě na svobody takového rázu, jako byly sebevražda a rozvod. Nemluvím zatím o morálním problému obojího; zmiňuji se pouze, jako o znacích té doby, o těchto dvou pravdivých či klamných radách zoufalství; o konci života a konci lásky. Svobod jiného druhu ubývalo vzrůstající měrou. Vskutku byla svo-

boda jedinou věcí, již pohrdali stejně pokrokáři i konservativci. Socialisté starali se všemožně, aby zabránili stávkám – pomocí státu jako rozhodčího; to jest pomocí nového boháče, který měl pronést rozhodující slovo ve sporu mezi bohatým a chudým. I při uplatňování nároků na to, co nazývali právem na práci, vzdali se mlčky práva opustiti práci. Toryové kázali o nutnosti odvodů ani ne tak pro obhájení neodvislosti Anglie, jako pro zničení neodvislosti Angličanů. Liberálové měli ovšem hlavní zájem na vyloučení svobody, hlavně vzhledem k pivu a sázkám. Bylo ošemetné pouštět se do boje a nevyplácelo se ani diskutovati; neboť zmínil-li se člověk o skutečné současné události, mohl se lehce státi obětí soudního stíhání. Zatím co na mrazivé a nevlídné chodbě pokroku (pokryté lesklými dlaždicemi) byly nám postupně před nosem zavírány všechny tyto východy, dvěře smrti a rozvodu zůstávaly samy otevřeny nebo spíše ještě se otvíraly čím dál více. Nečekám, že zastánci rozvodu připustí, že mezi oběma věcmi jest nějaká podobnost; předchozího srovnání lze však užiti. Může jim umožniti, aby si uvědomili, v jakých mezích mohou naše morální city, i v zájmu věci samé, hleděti na tento zoufalý lék jako na normální předmět touhy. Rozvod je pro nás při nejlepším úpadek, při němž nám záleží více na tom, abychom našli a léčili příčinu než abychom doplňovali následky; a soustavu, která vytváří množství rozvodů, považujeme za stejně zhoubnou jako soustavu, jež dohání lidí, aby skákali do vody a stříleli se. Na příklad je snad nejvšeobecnější stížnost na platné zákony, že si chudý nemůže dovoliti, aby jich použil. Jest to otázka, již bych za normálních poměrů naslouchal se zvláštní sympatií. Ale ježto bych odsuzoval zákon pro přepych, bude ovšem mou první myšlenkou, že rozvod a smrt

jsou jen přepychem v poněkud vzácnějším smyslu. Nelitoval bych chudása hlavně pro vysokou cenu cyankali; nebo pro to, že všechny propasti, mající vhodnou sebevražednou výšku, jsou majetkem statkářů. Jsou jiné vysoké ceny a hluboké propasti, proti nimž bych se obrátil nejprve. Připustil bych abstraktně, že co jest omáčkou pro husu, jest omáčkou i pro housera; že co jest dobré pro bohatého, jest dobré i pro chudého; ale můj prvý a nejsilnější dojem by byl, že cyankali není omáčkou, jež by byla dobrá pro kohokoli. Bojím se, že bych v okamžitém vzrušení zatáhl za šosy ubohého příručího nebo řemeslníka chystajícího se skočiti ze Shakespearovy skály, i kdyby byly doverské písčiny posety pozůstatky vévodů a bankéřů, kteří se již vrhli dolů.

V jednom směru však, rád to přiznávám, odlišil se kult rozvodu od pouhého kultu smrti. Kult smrti jest mrtev. Ti, jež jsem v mládí znal jako mladé pesimisty, jsou nyní, když jsou staří, optimisty. A co je významnější pro otázku, o niž teď jde, i tehdy, když byl živý, byl omezen; byl to kult jediné kliky v jediné třídě. Je známo pravidlo platné ve staré veselohře, že když se hrdinka zbláznila do bílého atlasu, zbláznila se její důvěrnice do bílého muselínu. Když však v nějaké tragedii uměleckého rázu spáchal malíř sebevraždu v sametu, nerozumělo se tím, že jeho pomocník musí spáchat sebevraždu v manchestru. Nikdy nebylo tvrzeno, že služka Heddy Gableové musí zemřít v mukách na koberci (pokoušejíc se učiniti tak konec své službě); nebo že sklepník paní Tanquerayové musí se stavěti římským bláznem a zemřít vlastní kuchyňským nožem. Onen zvláštní způsob, jakým se hrál blázen, ať už po římsku či jinak, byl oligarchickou výsadou v úpadkové době; a právě jako takový pominul

z velké části zároveň s touto dobou. Pesimismus, který nebyl nikdy populární, není už ani moderní. Daleko jiný osud očekával druhou vymoženost mody; druhou poněkud smutnou formu svobody. Je-li rozvod nemocí, nebude již déle moderní nemocí jako zápal slepého střeva; musí se z něho státi epidemie jako neštovice. Jak jsme již viděli, ohánějí se dnes noviny a veřejní činitelé horlivě nutností poskytnouti chudému možnost, aby dosáhl rozvodu. Proč však jsou tak smrtelně úzkostliví, aby měl možnost dosáhnouti rozvodu, a proč nejsou ani za mák úzkostliví, aby měl možnost dosáhnouti čehokoliv jiného? Proč jsou titíž lidé šťastni, ba téměř rozjařeni, když se mu dostane rozvodu, a proč trnou hrůzou, když se mu dostane pití? Co se stane s jeho penězi, co se stane s jeho dětmi, kde má pracovati, kdy přestane pracovati, to všecko jest čím dál méně v jeho vlastní moci. Pracovní ústředny, pojišťovací ústavy, dobročinná péče a policejní dozor ve steré podobě spojily se v dobrém i zlém, aby ho připoutaly pevněji a pevněji k jistému místu ve společnosti. Dovoluje se mu čím dál méně, aby se poohlédl po nové práci; proč se mu dovoluje, aby se ohlížel po nové ženě? Jest stále více donucován, aby uznával jakýsi moslimský zákon o líhovinách; proč se mu tak ulehčuje, aby unikl svému starému křesťanskému zákonu o pohlaví? Jaký význam má tato tajemná výsada, toto zvláštní svolování k cizoložství; a proč má býti útěk se sousedovou manželkou jediným potěšením, jež mu bylo dosud ponecháno? Proč musí milovati, jak se mu zlíbí, když nesmí ani žíti, jak se mu zachce?

Odpověď jest, s lítostí to pravím, že toto sociální tažení ve většině, nikterak však ve všech svých nej přednějších bojovnících, spoléhá se v této

věci na velmi sebelibou a zhoubnou licoměrnost. Jest několik obhájců demokratického rozvodu, kteří jsou opravdu obhájci všeobecné demokratické svobody; to však jsou výjimky. Mohl bych při vši úctě k nim říci, že jsou bloudi. Otázka je stále rozbírána v tisku i v politických kruzích z důvodů právě opačných než se udává. Moderní vládcí, jimiž jsou prostě boháči, setrvávají vůči chudému člověku na stanovisku vskutku docela stálém. Jest to týž duch, který mu odnímá děti pod záminkou pořádku a který mu odnímá ženu pod záminkou svobody. Onen, který touží, jak praví veselá píseň, rozrušiti jeho šťastný domov, jest již od počátku pln úzkosti, aby nerozrušil mnohem neutěšenější továrnu. Kapitalism ovšem válčí s rodinou z téhož důvodu, který vedl k jeho konfliktu s dělnickými odborovými organisacemi. Jen v tomto smyslu jest vskutku pravda, že kapitalismus souvisí těsně s individualismem. Kapitalismus věří v kolektivismus pro sebe a v individualismus pro své nepřátele. Přeje si, aby jeho oběti byly individuální, čili (jinými slovy) aby byly atomy. Neboť slovo atom ve svém nejjasnějším významu (žádný z nich není příliš jasný) dalo by se přeložiti jako „individuum“. Je-li zde nějaké pouto, je-li zde nějaké bratrství, je-li zde nějaká třídní solidarita nebo domácí kázeň, jimiž by si chudí mohli vzájemně pomáhati, budou tito osvoboditelé jistě usilovati, aby uvolnili ono pouto nebo onu kázeň co nejvíce. Je-li zde nějaké takové bratrství, rozdělí je zase tito individualisté individuálním způsobem; jinými slovy roztrhne je na atomy.

Vládcové moderní plutokracie vědí, o co jde. Nedělají chyb; nutno je očistiti od pomluv, že jsou nestálí. Velmi hluboký a přesný instinkt vedl je k tomu, aby vyloučili lidskou domácnost

jako hlavní překážku svého nelidského pokroku. Bez rodiny stojíme bezradně před státem, který je v naší moderní době otrockým státem. Abych užil vojenské metafory, jest rodina jediný útvar, v němž lze odraziti útok bohatých. Je to síla, jež tvoří dvojice, jako vojáci tvoří čtveřice; a v každé selské zemi stála ve čtvercovém domě nebo poli jako stála pěchota ve čtverhranech proti jízdě. Jak tato síla působí a proč, pokusím se vysvětliti v posledním z těchto článků. Ale teprve když je již téměř zdupána jízdou pýchy a výsad jako v Polsku nebo v Irsku, když se bitva stává nejzoufalejší a naděje mizí, začínají lidé chápat, proč byla tato divá kletba ve svých počátcích vržena za hranice světa; a co by se zdálo pomíjející jako přelud, stalo se trvalým jako přísaha.

III.

Dlouho se jevila podivně stálá snaha zatajiti okolnost, že Francie je křesťanskou zemí. Byli Francouzové, kteří se pokoušeli beze vší pochyby duchaplně, a rovněž byli Francouzové – třeba že já sám jsem našel jen Angličany – kteří se pokoušeli nesamostatně zatajiti okolnost, že Balzac byl křesťanským spisovatelem. Počal jsem čísti Balzaca dlouho po tom, co jsem četl jeho ctitele, kteří mi nikdy neukázali na tuto pravdu. Četl jsem, že jeho knihy byly vázány v žluté vazbě a že byly „docela nestoudně francouzské“, ačkoliv mi snad bylo nejasné, proč by u Francouze mělo být nestoudné, že jest francouzským. Četl jsem pravdivější vyličení „zlostného čaroděje *Comédie Humaine*“ a v životě jsem poznal jeho pravdu; Balzac je jistě geniem podobným umělci, který dovedl nakresliti koště tak, že člověk poznal, že metlo světnici po vrahovi. Nábytek Balzacův žije více než postavy mnohých dramat. Na tyto věci jsem byl připraven, ne však na jistý duchovní předpoklad, v němž jsem rázem poznal historický zjev. Mravouka velkého spisovatele není mravouka, které učí, ale mravouka, kterou pokládá za dokázanou. Katolický typ křesťanských etiků listuje v knihách Balzacových právě tak jako puritánský typ listuje v knihách Bunyanových. Nevím, jaké byly názory, jež vyznával, právě tak jako je neznám u Shakespeara; vím však, že oba tito velcí tvůrcové mnohotvárného světa tvořili jej, srovnáme-li je s jinými a pozdějšími spisovateli, podle toho základního mravního plánu, na němž je vybudován vesmír Dantův. O tom nemůže pochybovati nikdo, kdo dovede použití jako zkušebního kamene pravdy, o níž jsem se zmínil; že u člověka není podstatným to, co vy-

světluje, ale spíše to, co zapomene vysvětliti. Tu a tam však Balzac přece vysvětluje. A při tomto rozumovém zhuštění vytkl pan George Moore bystře u tohoto romanopisce, kdy je teoretikem. A onehdy jsem našel v jednom z Balzacových románů toto místo, které – ať již patří přesně do oboru pana G. Moorea, či nikoli, překvapuje mě v tomto okamžiku jako dokonalé proroctví této doby a mohlo by tvořiti téměř motto k této knize. „S pevností rodiny ztratila společnost onu živelní sílu, kterou Montesquieu definoval a nazval „čestností“. Společnost osamotila své členy, aby je tak lépe ovládla a rozdělila je, aby je oslabila.

Po celé naše mládí a v létech před válkou řídila se běžná kritika, líčíc domácí soustavu jako domeček pro loutku a domáckou ženu jako loutku, podle Ibsena. Bernard Shaw změnil tuto metaforu tvrzením, že ženu udržuje doma pouhý zvyk stejně jako udržuje papouška v kleci; a divadelní hry i povídky toho období přinášely živé kresby ženy, jež se podobala papouškoví i v jiných podrobnostech, bohaté v oděvu, s pronikavým přízvukem a ochotně odříkávající opět a opět, čemu byla naučena. Pan Granville Barker, duchovní dítě Bernarda Shawa, vykládal ve své duchaplné hře „Dědictví Voyseyů“ o tyranii, pokřtectví a nudě jako o podstatných prvcích „šťastné anglické domácnosti“. Pomineme-li prozatím pravdivost tohoto tvrzení, bude dobře zdůrazniti, že konvenčnost takto kritisovaná byla by právě příznačnější pro šťastnou francouzskou domácnost. Nikoli Angličanův, ale Francouzův dům jest jeho hradem. Lze připojiti dále, aspoň vzhledem k podstatnému etickému názoru na pohlaví, že Irův dům jest jeho hradem; byť i byl po několik století obleženým hradem. Ať je tomu

jakkoliv, ony zvyklosti, o nichž bylo tvrzeno, že činí domácnost nudnou, těsnou a nepřirozeně pokornou a poníženou, jsou zvlášť mocné mezi Iry a Francouzi. Z toho bude moci každý, kdo jasně a logicky přemýšlí, jistě snadno vyvoditi, že Francouzové jsou nudní a malicherní a že Irové jsou nepřirozeně pokorní a ponížení. Pan Bernard Shaw jako Irčan, žijící mezi Angličany, může býti vhodně pokládán za odlišný typ; a beze vší pochyby se pozná, že političtí přátelé pana Shawa mezi Angličany budou výbojnější revolucionáři než přátelé, jež by byl získal mezi Iry. Máme příležitost srovnávati poddajnost Fenianů se sběsilostí Fabiů. Tento zkomírající monogamický ideál může dokonce v širším smysle definovati a rozlišiti všechnu nízkou poníženost Claru od ohnivé vzpurnosti Claphamu. Také nemusíme hleděti daleko, abychom pochopili, proč revoluce byly ve francouzské historii neznámé; nebo proč k nim tak vytrvale dochází v kolísavější politice anglické. Tato ztrnulost a uctivost musí býti jistě vysvětlením vší oné neschopnosti k jakémukoli očanskému pokusu či výbuchu, která vždy vyznačovala onu ospalou ves velmi soukromých domů, již nazýváme velkoměstskou Paříží. Totéž však platí nejen o Pařížanech, ale i o venkovanech; ba dokonce platí to i o jiných venkovanech v zemích Dohody. Studenti vychovaní v srbských tradicích vypravují, že selská literatura působí jako zvláštní a podivná kletba na porušování manželství: a tím lze dobře vysvětliti na odiv stavěný a prostoduchý pacifismus, na který se v tomto národě nařiká.

Prostě řečeno, je zřejmě něco nesprávného ve výpočtu, jímž bylo dokázáno, že hospodyně musí býti právě tolik služkou, jak jest domácká, nebo který dovozoval, že domácký muž je zkroušený

jako petrklíč nebo konservativní jako Petrklíčová liga. Právě ti, kteří byli konservativní vzhledem k rodině, byli revoluční vzhledem ke státu. Ti, jimž se vytýká pobožnůstkářství nebo buržoasní uhlazenost jejich manželských zvyklostí, jsou právě káráni pro své neustálé a různé politické reformy. Hledající příčinu toho, nesetkáváme se také s vážnými obtížemi. Je zřejmé, že v takové společnosti vládá, jednajíc s rodinou, jedná s čímsi téměř tak stálým a samočinně se obnovujícím jako je sama. Může býti stálá rodinná politika jako je stálá zahraniční politika. V selských zemích bojuje rodina, ba lze dokonce říci, že tam bojuje statek. Nemyslím pouze, že se bouří ve zlých a vyjímecných dobách, ačkoliv ani to není bezvýznamné. Byl to divošský, ale zdravý úkaz, když při irských povstáních vylévaly ženy z oken vařící vodu; byla to část konečného zasažení soukromého nářadí jako veřejných zbraní. Něco takového jest nejen boj na nůž, ale skoro na vidličku a lžíci. Snad v tomto ohavném smyslu pravil Parnell v oné záhadné slovní hříčce, že Kettle bylo slovo v Irsku zdomácnělé (jistě jím mělo býti, když si potom dobylo takové slávy) a ve všeobecnějším smyslu je jisto, že pléstí se hospodyně do jejích záležitostí, bude nakonec totéž jako spadnutí do vařící vody. Nemluvím však o takovémto kritickém, hmotném zápolení, ale o stálém a klidném tlaku, jímž působí zdola tisíc rodin na vládní stroj. Při tom je důležitý jistý obranný a uzavírající se duch; a i feudalism správně vycítil, že každá taková čestná záležitost je jistě rodinnou záležitostí. Byl v tom opravdu umělecký instinkt, malovat rodokmen na štít, který chrání tělo. Svobodný sedlák má zbraně i když nemá štítu s erbem. Nemá erbu, má však štít. A také nevidím, proč by ve svobodnější a šťastnější společnosti, než je nynější nebo i minulá,

nemělo býti zdobených štítů. Neboť o rodokmenu platí totéž, co platí o majetku; zlo netkví v tom, že se ho lidem dostává, ale spíše v tom, že se jim odpírá. Příliš mnoho kapitalismu neznamena příliš mnoho kapitalistů, ale příliš málo kapitalistů; a tak aristokracie nehřeší tím, že zasazuje rodinný strom, ale tím, že nevysazuje rodinného lesa.

Ať je tomu jakkoliv, jest prakticky vyzkoušeno, že domácký občan odolá obležení i se strany státu; protože má někoho, kdo bude při něm stát i v dobrém i zlém – zvlášť zlém. Ti, kteří tvrdí, že lze zařídit věc tak, aby stát měl všechno a spravoval všechno, mohou důsledně přehlížeti tuto okolnost; lze však říci vším právem, že svět přehlíží víc a více právě je. Kdybychom dovedli vynalézt dokonalý stroj a dokonalého člověka k jeho obsluze, mohl by to býti dobrý argument pro státní socialism, ovšem také stejně dobrý argument pro osobní despotii. Většina z nás však, myslím, souhlasí již s názorem, že něco z tohoto sociálního tlaku ze zdola, který nazýváme svobodou, přispívá podstatně ke zdraví státu; a to nemohou prováděti plně jednotlivci, ale jedině skupiny s tradicí. Takových skupin bylo mnoho; byly tu kláštery; snad i cechy; ale je pouze jediný typ mezi nimi, který si všechny lidské bytosti touží pro sebe vybudovati, hnány jsouce nespoutaným a všudypřítomným pudem; tímto typem jest rodina.

Myslil jsem, že tento článek bude poslední a že vymezí prvky této debaty; budu však nucen přidati krátký závěrečný odstavec pojednávající o tom, jak to všechno jest opomíjeno v praktických (či snad nepraktických) návrzích, jež se týkají rozvodu. Zde jenom podotknu, že trpí moderní a churavou slabostí, jež obětuje vždy normální abnormálnímu. Ve skutečnosti nejsou „tyranie, pokrytectví a nuda“, na něž se nařiká, znakem

domácnosti, ale úpadku domácnosti. Případ oné zvláštní stížnosti – ve hře pana Granville Barkera – jest sám důkazem. Celý vtip kusu „Dědictví Voyseyů“ byl, že nebylo žádného dědictví Voyseyů. Celým dědictvím oné rodiny byl svrchovaně nečestný dluh. Ovšem že jejich rodinné city odumřely, když došlo k úpadku jejich celého ideálu jmění a poctivosti; a mezi zloději bylo zrovna tak málo lásky jako cti. Je však třeba dokázat, že by se byli právě tak nudili, kdyby se jim dostalo kladného a nikoliv negativního dědictví; a kdyby místo podvodu pracovali v hospodářství. A zkušenost lidstva ukazuje jinam.

IV.

Zmínil jsem se již jednou o proslulém či nestoudném royalistovi, který navrhoval, aby se lidé chodili pást; pro royalistu snad nešťastná poznámka; neboť tato životospráva se připomíná jen u jisté královské osobnosti. Jistě však byla v onom řešení prostoduchost hodná nějakého sultána nebo dokonce náčelníka divochů. A právě na tento ráz autokratické prostoduchosti kladl jsem hlavní důraz při dnešních společenských reformách a zvláště při společenské reformě známé pode jménem rozvodu. Předně mě zajímá více libovolná metoda než anarchistický výsledek. Právě jako chtěl starý tyran odkázati jisté lidi na trávu, chtěl nový tyran učiniti z jistých žen slaměnné vdovy. Přece však k vůli změně legendární symboliky nikdy se v této pohádce králi nepřihodí, aby zlatá koruna na jeho hlavě byla méně – a ne více – posvátnou a stálou ozdobou než zlatý prsten na ženině prstě. Tato změna se nyní dokončuje souhrnými a dokonce tajnými předpisy, které nyní trpíme; a to by bylo prvním důvodem proti nim, i kdyby byly vskutku osvobozením; jsou však pouze zdánlivým osvobozením. Nebudu podrobně reagovati na jejich obranu, které se mohou podejmouti jiní, ale prozatím skončím tím, že zhruba načrtnu praktické obrany rozvodu, jak o něm bylo právě ve čtyřech kapitolách pojednáno. Požádám pouze čtenáře, aby si všiml, že mají všechny jedno společné: že každého toho argumentu užívá se také pro všechny ony sociální reformy, jež prostí lidé nazývají otroctvím.

Předně je velmi příznačné pro poslední praktické návrhy, že se zabývají případem těch, kteří jsou již rozloučení a udávají, jaké kroky musí podniknouti, aby dosáhli rozvodu. Celá naše dnešní společnost je proniknuta duchem, podle něhož

výjimka smí měniti pravidlo; vyhnaneц mění vlastenectví, sirotek odstraňuje rodičovství a dokonce vdova či v tomto případě, jak jsme viděli, slavná vdova podkopává postavení manželčino. Onen záhadný a nešťastný kočovný národ, jemuž bylo dovoleno změnití tolik věcí, od křížové výpravy v Rusku až po chatrč v South Bucks, jest jakýmsi symbolem této snahy. Říkalo se nám, že máme jednati s bludným židem jako s poutníkem, kdežto s bludným křesťanem jednáme stále jako s tulákem. A přece se tento aspoň pokouší dostatí domů jako Odyseus, kdežto onen, činí-li vůbec něco, spíše utíká z domova jako Kain. On, který jest osamocený, rozmrzelý, abnormální, neusazený, je všude omlouván za to, že mění, co je všeobecné, společné, tradiční a lidové. A změna je vždycky k horšímu. Mořská panna nenabude nikdy více ženskosti, jen více rybích vlastností. Kentaur se nestane nikdy více mužem, ale pouze více koněm. Žid nemůže opravdu zmezinárodniti křesťanství; může je odnárodniti. Proletářovi nepřipadá snadným státi se drobným majitelem; připadá mu daleko snazší státi se otrokem. Tak i nešťastný muž, který nemůže snéstí své ženy, kterou si zvolil ze všech žen na světě, nedodá si odvahy, aby se k ní vrátil a hleděl ji snéstí, ale dodá si odvahy a zvolí si jinou ženu, kterou snad zase v pravý čas odmítne jako nesnesitelnou. A ve všech těchto případech jest odůvodnění totéž; že člověk jest v průměrném stavu nešťastný. Patrně jest nešťastný, protože jest abnormální; hlavní však jest, že mu je dovoleno uvolniti všeobecné pouto, jež pojilo miliony jiných, normálních. Protože sám uvázl v doupěti smí v něm hrabati jako králik a podkopávati celé okolí.

Dále – jako vždycky při takových nezralých pokusech – jest tu důvod v příkladu jiných zemí

a zvláště nových zemí. Tak mi eugenisté říkají slavnostně, že eugenické pokusy v Americe dopadly velmi zdařile. A ztrnule podržují své slavnostní vzezření (odmítajíce však s mnoha výčitkami věřiti mému), když jim říkám, že jeden z eugenických pokusů v Americe jest chemickým pokusem, který záleží ve změně černocho v allotropický tvar bílého popela. Je to opravdu na výsost eugenický pokus, protože jeho hlavním předmětem je zabránit mezi rasovému smíšení krve, které není žádoucí. Nelíbí se mi však tento americký pokus, ať je sebe američtější; a věřím pevně, že není vůbec typicky americký. Představuje, myslím, jen jediný prvek ve spleťtém celku velké té demokracie a řadí se k ostatním nezdravým prvkům, tak že mě docela nepřekvapuje, že tytéž podivné sociální paragrafy, které dovolují, aby lidská bytost byla za živa spálena, dovolují také vznešenou vědu eugenickou. Totéž vidíme v méně drastickém případě zákonů o lihových nápojích; vypráví se, že jistí poněkud nezkušení osadníci zavedli prohibiční zákony, jimž se teď pokoušejí vyhnouti; právě jako prý zavedli rozvod, který se teď snaží odstraniti. Neboť aspoň v případě rozvodu závěr ze vzdálených předchozích případů odrazí se drtivě nazpět. V Americe se již agituje pro umírnění ve věci rozvodu, zatím co v Anglii se agituje pro důslednější jeho provádění.

Zakládali někdo svůj důkaz na potřebách zalidnění, bude zase dobře, uváží-li ti, kteří ponesou jeho následky, kam je může přivést. Je svrchovaně pochybné, má-li populace prospěch z rozvodu, není však pochyby, že z něho má prospěch polygamie. Užívá se ho již v Německu jako důvodu pro polygamiu. Ale právě toto slovo nám vnuká myšlenku, abychom hledali mimo Německo cosi ještě vzdálenějšího a více odpuzujícího. Pouhé za-

lidnění spojené s jakousi polygamickou anarchií nebude se jevit ani jako praktický ideál nikomu, kdo uváží, jak trvale se na příklad Evropa držela v čele lidstva vůči chaotickým myriádám asijským. Kdyby byla populace hlavním měřítkem pokroku a výkonnosti, dokázala by Čína již dávno, že je nejpokročilejším a nejvýkonnějším státem. De Quincey shrnul celý tento ohromný problém do jedné věty, která je snad působivější a dokonce hrůznější než všechny perspektivy orientální architektury a opiové vidiny, uprostřed nichž přichází. „Člověk jest plevem v oněch krajinách.“ Mnozí Evropané bojíci se o zahradu světa, představovali si, že z vůle nějakého příštího osudu onen plevel vyroste do výše a zadusí ji. Žádní Evropané si opravdu nepřáli, aby se květiny staly takovými jako plevel. A tudíž, i kdyby bylo pravda, že uvolnění pouta nutně zvýší lidnatost, i kdyby to nebylo popřeno – jako tomu jest – zkušenostmi z mnoha zemí, měli bychom silné historické důvody, abychom tohoto závěru nepřijímali. Byli bychom stále ještě podezřívaví k paradoxu, že máme podporovati velké rodiny zničením rodiny.

Konečně myslím, že jest částečně obranou proti novému návrhu, že se i jeho obhájcem zdál jeho princip příliš nestravitelný. Doslýchám se, že učinili opatření, jímž pozměňují zásadu; zdá se, že záleží v podstatě předně v tom, že muži má býti uloženo, aby vyplatil ženě, kterou opustí, určitou částku a za druhé, že se věc má ještě jednou předložit nějakým způsobem nějakému úřadu. Pro mě postačí zde poznamenati, že mají jakousi zjevnou sociologickou přichuť, proti níž se stavíme, tyto dva dojmavé akty důvěry, šeková knížka a právník. Většina moderních reformátorů manželství by byla lehce překvapena, kdyby někdo namítl, že by stará chudá myčka třeba odmítla takové peníze,

nebo že by dobrý a laskavý úředník snad neměl práva udíleti takovou radu. Neboť reformátoři manželství jsou – až na několik čestných výjimek – velmi úctyhodní lidé; a nic lépe neslušelo po-
někud zamaštěné šabloně jejich úctyhodnosti než názor, že zrada se odčiní nejlépe pokutou, pánové, těžkou pokutou pana Povedeného, nebo že tragedie se napraví nejlépe duchaplným rozhodnutím pana Rozšafného.

Ještě slovo sluší připojit k tomuto zběžnému náčrtku prvků tohoto případu. Vynechal jsem úmyslně nejvznešenější náhled a důvod, totiž ten, který vidí v manželství božské zřízení, a to z logického důvodu, že ti, kteří v ně věří, nevěřili by v rozvod; a já polemisuji s těmi, kteří v rozvod věří. Nežádám na nich, aby uznali cenu mého nebo jakéhokoliv jiného kředa; a přál bych si, aby na mně tak často nežádali, abych uznával cenu jejich nedůstojné, jedovaté, plutokratické moderní společnosti. Kdyby však bylo možno ukázati – a myslím, že je to možno – že dlouhý historický vývoj a trpělivá politická zkušenost nahromadí konečně spolehlivý vědecký materiál, dokazující životní nutnost takového slibu, pak si nemohu představití strašnější daň než tuto každé víře, která od nejtemnějších počátků plamenně tvrdila, co poslední osvícenost jen pozvolna na konec objevila.

HISTORIE RODINY

Nejstarobylejší lidské zřízení má autoritu, která se snad zdá stejně divoká jako anarchie. Samojediné mezi všemi podobnými zřízeními začíná samovolnou přitažlivostí; a lze říci přísně a bez sentimentálnosti, že se zakládá na lásce místo na strachu. Pokus srovnati je s nucenými zřízeními, jež komplikovala pozdější historii, vedl k nekonečným nelogičnostem v pozdějších dobách. Je stejně jedinečné jako je všeobecné. Nic mezi ostatními sociálními vztahy nelze nijak srovnati se vzájemnou přitažlivostí pohlaví. Moderní svět, opomíjeje tuto prostou okolnost, dopustil se spousty pošetilostí. Myšlenka všeobecné vzpoury žen proti mužům byla prohlášena průvody a vlajícími prapory jako vzpoura poddaných proti pánům, negrů proti otrokářům, Poláků proti Prusům nebo Irů proti Angličanům; pro pána krále, jako bychom opravdu věřili ve vybájený národ Amazonek. Stejně filosofická myšlenka všeobecné vzpoury mužů proti ženám objevila se v románě Sira Waltera Besanta a v sociologické knize pana Belforta Baxa. Ale při pouhém dotyku této pravdy o prapůvodní přitažlivosti hrouť se všechna taková srovnání a působí jen komicky. Prusovi není přece vrozen pocit, že může býti šťasten, jen bude-li trávití dny i noci s Polákem. Angličan nepokládá přece svůj dům za prázdný a neradostný, pokud se mu nepoštěstí přivést do něho Ira. Běloch nesní přece ve svém romantickém mládí o dokonalé kráse černocho. Železniční velmož píše zřídka básně o osobním původu nádražního nosiče. Všechny ostatní vzpoury proti všem ostatním závislostem jsou rozumné a dokonce nevyhnutelné, protože ony závislosti se zakládají původně na násilí nebo na zisknosti. Násilí může zrušiti to, co

bylo násilím vybudováno; zjištění může vypovídat smlouvu, kterou zjištění nadiktovala. Ale láska muže a ženy není zřízením, které by bylo možno zrušit, ani smlouvou, již by bylo možno vypovědět. Je to něco staršího než všechna zřízení či smlouvy, a něco, co je jistě všechny přetrvává. Všechny ostatní vzpoury jsou skutečné, protože tu je možnost něco zničit, nebo aspoň rozdělit. Můžete odstranit kapitalisty; nemůžete však odstranit muže. Prusové mohou opustit Polsko a černoši mohou být dopraveni do vlasti v Africe; muž a žena musí však zůstatí pospolu tak či jinak; a musí se nějak naučit, aby se vzájemně snášeli.

To jsou velmi prosté pravdy, právě proto, zdá se, si jich dnes nikdo zvlášť nevšímá, a další pravda je rovněž zřejmá. Není sporu o tom, co zamýšlela příroda, vytvářejíc takovouto přitažlivost. Bylo by rozumnější mluvit tu o záměrech božích; neboť příroda nemůže mít záměr, nestojí-li za ní Bůh. Mluvit o záměru přírody znamená činit marný pokus vyhnouti se antropomorfismu pouze útekem k feminismu. Znamená to věřit v božství, protože jsme příliš skeptičtí, abychom věřili v boha. To však je nesrovnalost, již se můžeme při této otázce vyhnouti a říci, že životní hodnota skrývající se na dně této přitažlivosti jest ovšem samo obnovování rasy. Dítě jest vysvětlením otce a matky; a skutečnost, že je to lidské dítě, jest vysvětlením starých lidských svazků poutajících otce a matku. Čím lidštější, to jest čím méně zvířecké je dítě, tím zákonnější a trvalejší jsou pouta. Každý pokrok v tomto směru musí logicky směřovati k upevnění svazku na rozdíl od pokroku kulturního nebo vědeckého, který směřuje k jeho uvolnění. Čím více je věcí, jímž se má dítě naučit, tím déle musí zůstatí v přirozené škole, aby se jím naučilo; a tím déle musí

jeho učitelé aspoň odkládati rozluky svého společenství. Tato základní pravda je dnes zakryta spoustami vedlejších nepřímých a umělých věcí, o jejichž základní mylnosti ihned pojednám. Zde mluvím o prvotním postavení lidské skupiny, jak trvala po nesčetné věky za stálého vzrůstu i úpadku civilisací; často neschopná sdělití některou ze svých zkušeností, vždy neschopná sdělití jich souhrn. Při tom opakuji, bude vždy nutno, aby oba učitelé zůstali pospolu, pokud mají čemu učit. Beztvarý mořský živočich, který se prostě zbaví svého plodu a odpluje, mohl by se obrátiti na podmořský soudní dvůr nebo na pokrokový klub pro volnou lásku, založený mezi rybami. Mořský živočich by to mohl udělati právě proto, že jeho plod nemusí nic dělati; proto, že se nemusí učit polce ani násobilce. To všechno jsou pravdy a to pravdy, které se navracejí; neboť nynější směsice poloúředních náhražek nejen že je výpomocí z nouze, ale není ani dosti veliká, aby ucpala mezery. Nedovedou-li si lidé hleděti vlastních záležitostí, není možno, aby bylo hospodárnější platiti jim, aby se starali o záležitosti druhých; a ještě méně, aby se starali o děti druhých. Znamená to prostě zahazovati přirozenou sílu a pak platiti za umělou; jako kdyby někdo zaléval hadicí rostlinu a při tom nad ní držel deštník, aby nezmokla. To všechno se ve skutečnosti zakládá na plutokratické mylné domněnce, že je tu nevyčerpatelná zásoba služebných. Nabízíme-li jakoukoli jinou soustavu jakožto „životní dráhu pro ženy,“ navrhuje tím ve skutečnosti, aby se nesčetné množství jich stalo služkami plutokratické nebo byrokratické třídy. Posléze dokazujeme, že by žena neměla býti matkou vlastnímu dítěti, ale chůvou cizímu dítěti. To však nepůjde provésti ani na papíře. Nemůžeme všichni trávit život vzájem

ným spravováním prádla, zvlášť slintáčků. A konečně jenom lidé, kteří buď mohou nebo chtějí věnovati individuální péči každému jednotlivému dítěti, jsou jeho individuální rodiče. Užívá-li se toho výrazu pro lidi, kteří se zabývají spoustou dětí, jež se stále mění, je to lichotivá a dovolená krasomluva.

Tuto trojici nezvratných pravd, otce, matky a dítěte nelze zničiti; jen ona může zničiti civilisace, které jí nedbají. Většinou jsou moderní reformátoři jen bezmezní pochybovači nemající základu, na němž by mohli opět stavěti; a je dobře, poznají-li takoví reformátoři, že je něco, co nemohou reformovati. Můžete svrhnouti mocné s jejich míst; můžete obrátiti svět vzhůru nohama a lze říci mnoho ve prospěch názoru, že by snad teprve pak stál správně. Nemůžete však stvořit světa, v němž by děcko nosilo matku. Nemůžete stvořit světa, v němž by matka neměla práva na dítě. Můžete mařiti čas a pokoušeti se o to; tím že dáte dětem hlasovací právo nebo prohlásíte republiku nemluvnat v peřince. Můžete říci, jako řekl onedhy jistý vychovatel, že malé děti by měly „kritisovati, zkoumati autoritu a rušiti její rozsudky.“ Nevím, proč nepokračoval dále a neřekl, že by si měly vydělávati samy na živobytí, platiti státu daň z příjmu a umíratí v boji za vlast; neboť návrh zřejmě znamená, že děti nemají míti dětství. Můžete však, baví-li vás takové hříčky, zříditi „representativní vládu“ mezi malými hochy a děvčaty a říci jim, aby pojímali svou zákonnou a ústavní odpovědnost co nejvážněji. Zkrátka můžete býti ztřeštěni; nemůže však býti vytrvalí. Nemůžete ve skutečnosti přenášeti své metody na prapůvodní skupinu a používatí jí pro matku a dítě. Nebudete jednati podle své vlastní teorie v nejjednodušším a nejpraktičtějším případě, jaký je možný. Tak docela potrhli přece snad nejste.

Toto jádro přirozené autority existovalo vždycky uprostřed mnoha umělých autorit. Bylo vždy považováno za cosi doslovně individuálního; to jest za cosi absolutního, co ve skutečnosti nelze dělit. Dítě nebylo ani dítětem bez své matky; bylo to něco jiného, nejspíše mrtvola. Uznávalo se vždy, že jest k vládě ve zvláštním vztahu; prostě proto, že bylo jednou z nemnohých věcí, jež nebyly vybudovány vládou a mohly se až do jisté míry obejít bez podpory vlády. Ovšem důvod pro to je příliš silný, aby jej bylo lze vysloviti. Neboť důvod pro to jest, že nelze nic k této autoritě přirovnati; jen slabé srovnání můžeme k ní nalézt v oněch propracovanějších a bolestnějších mocích a zřízeních, jež jsou nižšího řádu. Tak jediný způsob, jímž ji lze sdělit, jest přirovnati ji k národnosti, ačkoliv přirovnáno k ní je národní rozdělení stejně moderní a vnějškové jako národní hymny. Tak užívám často jako metafory velkoměsta, třeba že v její přítomnosti jest občan stejně mladý, jako velkoměstský příručí. Stačí zde poznamenati, že každý je jistě pudově přesvědčen a úsudkem připouští, že rodina je spolehlivou skutečností, která má svůj ráz i zabarvení jako národ. Pravda ta může býti prokázána nejmodernějšími a nejvšednějšími zkušenostmi. Člověk řekne přece často: „Něco takového se bude Černým líbiti,“ ačkoliv by mohl o odstínech, jimiž se liší vzájemně pan Černý a paní Černá, napsati sebe spletitější a nekonečnější psychologický román. Žena říká přece: Nemám ráda, podobá-li se Jejímu tolik Robinsonovým; a přece stačí ve spěchu svých sociálních nebo domácích povinností rozlišiti optimistický materialismus paní Robinsonové od kyselejšího cynismu, který zabarvuje hedonismus pana Robinsona. Jest jisté zabarvení domácnosti uvnitř stejně viditelné jako je barva domu zvenčí.

Toto zabarvení vzniklo smíšením a převládá-li v něm nějaký odstín, jest to obyčejně ten, jemuž dává přednost paní Robinsonová. Ale jako všechny složené barvy, je to barva samostatná; tak samostatná jako je zelená, jež je z modré a žluté. Každé manželství jest jakousi divokou rovnováhou a v každém případě je tu kompromis stejně jedinečný jako výstřednost. Filantropisté vidí často na procházce vykřičenými čtvrtěmi kompromis na ulici a pokládají jej omylem za zápas. Začnou-li se do toho plést, bývají důkladně zřízeni oběma stranami; a dobře jim, když nedovedou respektovati ani zřízení, jež je přivedlo na svět.

První, čeho si člověk všimne, je, že tato abnormální normálnost je jako hora; a hora, jež je schopna státi se sopkou. Každá abnormálnost, kterou pak proti ní postavíme, vypadá jako krtčí kopeček; a její vážní sociologičtí organisátoři jsou už teprve jako krtci. Hora ta je však sopkou také v jiném smysle; jako se připomíná v onom podání o jižních polích zúrodněných lávou. Má tvůrčí a rovněž ničivou stránku; zbývá jen všimnouti si v této části rozboru politického účinku této mimopolitické instituce a politických ideálů, jež chránila; snad samotná trvale.

Ideál, za který se staví ve státě, je svoboda. Staví se za svobodu prostě z toho důvodu, který byl uveden na začátku tohoto zběžného rozboru. Je jediným zřízením, jež je zároveň nutné a dobrovolné. Je to jediný šek na stát, který se musí obnovovati stejně věčně jako stát a přirozeněji než stát. Každý rozumný člověk uzná, že neomezená svoboda jest anarchií či spíše nihilismem. Občanská myšlenka svobody je dáti občanovi jistý okrsek svobody; vymeziti mu pole působnosti, uvnitř jehož je králem. To je jediný způsob, jímž může kdy pravda dojíti ochrany před veřej-

ným pronásledováním a dobrý člověk přežít špatnou vládu. Ale dobrý člověk sám o sobě není rovným soupeřem špatné vlády. Občan sám o sobě není rovnocenným soupeřem obce. Tuto nerovnost musí vyvážit jiné ideální zřízení a v tomto smysle nesmrtelné zřízení. Pokud je stát jediným ideálním zřízením, bude vždy žádati od občanů, aby se pro něj obětovali a nebude tudíž mít nejmenších ohledů při obětování občanů. Stát se zakládá na donucování; a musí se vždy vlastním zájmem ospravedlňovati, když rozšiřuje meze působnosti tohoto donucování; na příklad v případech odvodů. Jediná věc, jež je schopna zadržeti nebo zavrhnouti tuto autoritu, je dobrovolný zákon a dobrovolná věrnost. Tato věrnost je ochranou svobody a jedině v jejím ovzduší může se svoboda plně vyžít. Je zásadou ústavnosti, že král nikdy neumírá. Celá zásada rodiny záleží v tom, že občan nikdy neumírá. Je nutně třeba heraldiky a dědičnosti svobody; tradice vychovávající k odporu proti tyranii. Člověk musí býti nejen svobodný, ale svobodně zrozený.

Ovšem, je v rodině něco, co by se dalo přibližně nazvat anarchistickým; a správně nazvat amatérským. Jako se zdá téměř neurčitou ve svém samovolném původu, tak se zdá neurčitou ve své dobrovolné organizaci. Nejživotnější činnost, jakou provádí kdokoliv, je činnost výchovná; avšak způsob její ranné výchovy je příliš důležitý, aby byl nesprávně zaměňován za vyučování. V tisíci případech působí spíše prakticky než teoreticky. Abych uvedl všední a dokonce komický příklad, pochybuji, že kdy jaká kniha pravidel obsahovala nějaké pokyny o stavění dítěte do kouta. Bezpochyby až bude moderní proces dokončen a až donucovací státní systém vymytí úplně dobrovolný prvek rodinný, bude ta věc

nějak upravena nebo odstraněna. Možná že se řekne, že kout musí být úhel aspoň o devadesáti pěti stupních. Možná že se řekne, že sbíhavé hrany každého obyčejného koutu svádějí dítě k šilhání. Vskutku jsem jist, že kdybych řekl náhodou na dostatečném počtu čajových večírků, že kouty způsobují u dětí šilhavost, stalo by se to rychle všeobecně přijatým dogmatem lidovědy. Neboť moderní svět nepřijme žádného dogmatu založeného na jakékoli autoritě: přijme však jakékoli dogma, jež není založeno na žádné autoritě. Řekněte, že něco je takové a takové podle papeže nebo bible a bude to odsouzeno jako pověra bez dalšího zkoumání. Ale uveďte svou poznámku pouhým „říká se“ nebo „nevíte, že –?“ nebo se pokuste (ovšem bez úspěchu) vzpomenouti si na jméno nějakého profesora, o němž byla zmínka v nějakých novinách, a bystrozraký moderní duch rozumářský uzná za pravdu každé vaše slovo. Tento zjev, který v závorkách uvádím, není tak bezvýznamný, jak snad vypadá; neboť bude dobře pamatovati, že zkostnatělý byrokratismus, vznikne-li mezi dobrovolné kompromisy domácnosti, bude ve svém jednání jen zkostnatělý a ve svém myšlení nad míru chabý. Inteliktuálně bude při nejmenším tak neurčitý jako je amatérské zřízení domova pouze s rozdílem, že domácí zřízení je jen v pravém smyslu praktické; to jest, zakládá se na zkušenostech, jež byly těžce získány. Tomu druhému se teď obyčejně říká vědecké zřízení; to jest takové, jež se zakládá na zkušenostech, které ještě nebyly získány. Ve skutečnosti by bylo daleko filosofičtější, kdyby se reforma, místo zavádění bezhlavého byrokratizmu, který nevyhovuje ani ve veřejných službách, do rodiny, provedla jiným způsobem. Bylo by ve skutečnosti stejně rozumné měniti národní zákony tak, aby

se podobaly zákonům domácnosti. Trest by byl daleko méně strašný, daleko směšnější a daleko způsobilější k tomu, aby dal lidem pocítiti, že si vedli jako blázni. Byla by to zábavná změna, kdyby si soudce místo baretu nasadil noční čepičku; nebo kdybychom mohli postaviti finančníka do kouta.

Ovšem tyto názory jsou vzácné a reakcionářské – ať už toto slovo znamená cokoliv. Moderní výchova se zakládá na zásadě, že rodiče jsou náchylní ke krutosti více než kdokoli jiný. Opomíjí zřejmou skutečnost, že jsou méně náchylní ke krutosti než kdokoli jiný. Každý může býti krutý; ale nejlepší vyhlídky na krutost má celá ta bezbarvá a lhostejná spousta úplných nováčků a řemeslných námezdníků, kteří jsou podle dnešního zvyku povoláváni jako neomylní činitelé pokroku: policisté, doktorů, detektivů, inspektorů, učitelů, atd. Dostává se jim samočinně rozhodčí moci, protože se tu a tam vyskytují zločinní rodiče; jako kdyby nikdy nebylo zločinných doktorů nebo zločinných učitelů. Matka si neví vždy rady s výživou svého dítěte; je proto dáno pod dohled dru Crippenovi. Otec by patrně nenaučil své syny nejčistší mravnosti; jsou proto dáni pod ochranu Evžena Arama. Slavení zločinci nejsou o nic vzácnější v různých těchto povoláních, než jsou krutí rodiče v povolání rodičovském. Případ jest ovšem daleko vážnější; a není třeba počítati s takovými zločinci vůbec. Obvyklá slabost lidské povahy vysvětlí všechnu slabost byrokratické a obchodní vlády na celém světě. U úředníka stačí, je-li jenom obyčejným člověkem, aby byl lhostejnější k cizím dětem než k vlastním a dokonce aby obětoval blaho cizí rodiny svému. Je snad obtěžován, je snad podplácen; je snad hrubý z tisíce jiných důvodů, jež kdy člověka činí hrubým. Na všechny

tyto základní samozřejmé vlivy nehledí se vůbec v našich dnešních výchovných a sociálních soustavách. Předpokládá se, že najatý člověk neuteče jen proto, že je najat. Popírá se, že pastýř dá život svůj za ovce své; nebo dokonce že vlčice bude bojovat o svá vlčata. Máme věřit, že matky jsou nelidské a jen úředníci že jsou lidští. Jsou nepřírození rodiče, není však přirozených vášní; aspoň ne tam, kde se je zuřivost krále Leara odvážila hledati – v soudním sluhovi. Takový je nejnovější názor na výchovu dětí; a podle týchž zásad, jaké se uplatňují vzhledem k dítěti, jedná se i vzhledem k mužovi a ženě. Právě tak jako se předpokládá, že dítě bude jistě milováno kýmkoli jiným vyjma matkou, předpokládá se, že muž může býti šťasten s kýmkoliv, jen ne se ženou, kterou si sám zvolil za manželku.

Tak převládá donucovací duch státu nad svobodným slibem rodinným v podobě formálního byrokratismu. To však není nejnásilnější z násilných složek moderního státu. Ještě více zkostnatělou a nemilosrdnou vnější mocí je moc, jež rozhoduje o přijetí nebo nepřijetí do práce. Ještě zuřivějším nepřítelem rodiny je továrna. V tomto moderním zmechanisovaném prostředí není toto starobylé přirozené zřízení reformováno nebo pozměňováno ba ani komoleno; jest přímo trháno na kusy. A není jen trháno na kusy v obrazném smyslu jako žijící tvor, který se dostal do ohavného továrního stroje. Je trháno doslovně na kusy tím, že muž snad chodí do jedné továrny, žena do druhé a dítě do třetí. Každý se stane služebníkem jiné finanční skupiny, která nabývá více a více politické moci feudální skupiny. Kdežto však feudalism využíval věrnosti rodin, využívají páni nového otrockého státu jen věrnosti jednotlivců, totiž osamělých lidí a dokonce opuštěných dětí.

Říká se někdy, že socialismus bojuje proti rodině; zakládá se to téměř jen na okolnosti, že někteří socialisté věří ve volnou lásku. Byl jsem socialistou a nejsem jím už a nikdy jsem ve volnou lásku nevěřil. Je pravda, myslím, v širším a neuvědomělém smyslu, že státní socialismus podporuje všeobecné donucovací právo, o němž jsem mluvil. Je-li však pravda, že socialismus útočí na rodinu v teorii, je daleko jistější, že kapitalismus na ni útočí v praxi. Je paradox, avšak prostá skutečnost, že si lidé nevšimnou věci, pokud existuje v praxi. Lidé, kteří si všimnou kacířství, nebudou dbáti zneužívání. Ať si každý, kdo o tomto paradoxu pochybuje, představí noviny, jež otiskují zároveň seseznamy vyznamenání ceníky peerských hodností a přece každý ví, že se kupují i prodávají. Továrna tedy rozrušuje rodinu ve skutečnosti a nečeká na ubohého, bláznivého teoretika, který sní o tom, jak by ji zničil ve svých představách. A ničivá síla není tu zdaleka tak pravděpodobná jako u volné lásky, ale působí spíše jako stupňovaný strach. Je to hospodářský trest, strašnější než zákonný, a může nás jen přivést do otroctví jako jediného bezpečí.

Od prvních dnů svého trvání v pralese musila tato lidská skupina bojovat s divokými obludami; a tak bojuje nyní s těmito divokými stroji. Jen jí se podařilo přežítí je tehdy a jen jí se podaří přežítí je i nyní pomocí silného vnitřního posvěcení; mlčelivé přísahy nebo oddanosti hlubší než k obci nebo kmenu. Ale ačkoliv byl tento tichý slib vždy přítomný, přece nabyl v jistém ohbí naší historie zvláštního tvaru, který se pokusím načrtnouti v příští kapitole. Tímto ohbím bylo utvoření křesťanství náboženstvím, jež je utvořilo. Nic nezničí posvátnou trojici; a dokonce i křesťanská víra, nejpodivuhodnější revoluce, k jaké kdy v duši došlo,

sloužila v jistém smyslu jen k tomu, aby tuto trojici obrátila hlavou dolů. Ukázala nám mystické zrcadlo, v němž byl pořádek těchto tří věcí převrácený; a připojila svatou rodinu dítěte, matky a otce k lidské rodině otce, matky a dítěte.

HISTORIE SLIBU

Charles Lamb se svým jemným, podivuhodným smyslem pro kombinace, jež jsou také kontrasty, poznamenal kdesi o kontrastu mezi sv. Valentínem a oslavovateli jeho svátku. Zdá se, že je směšná nesrovnalost v tom, že tak živé a rozpustilé flírtování spojuje se stále ještě se svátkem asketického a panického biskupa šerého dávnověku. Při úvahách o tom nabízí se paradox a v jeho náhledech je skryta jakási pravda. Bude se snad zdátí ještě paradoxnější řekneme-li, že tu vůbec není paradoxu. V takových případech zdá se sjednocování vyzývat větší než rozdělování; a snad se zdá malicherně nesrovnalým popírati nesrovnalost. A přece ta v pravdě není nesrovnalostí. V nejhlubším smyslu je tu velmi pravdivá podobnost, jež klade sv. Valentina a jeho oslavovatele na jednu stranu a většinu moderního světa na druhou. Váhal bych požádati i německého profesora, aby sebral, srovnal a prostudoval všechny valentinské milostné dopisy na světě a vytkl tak filosofickou směrnicí pro ně platnou. Kdyby to však učinil, nemám pochybností o tom, jakou filosofickou zásadu by našel. Ať už jest zobrazování takových věcí sebe všednější, sebe hloupější, sebe bezvýznamnější nebo jalovější, obsahuje vždy jednu myšlenku, tutéž myšlenku, jež vede milence k tomu, aby pracně vrývali začáteční písmena svých jmen do stromu nebo do skály jako nějaký monogamický monogram. Je to snad vulgární zvyk upevňovati svou lásku na stromě; a přece to Roland učinil a byl by dnes bezpochyby zatčen policií pro porušení předpisů Árdenského lesa. Nemám zvláštního zájmu na tom, abych doporučoval zvyk vyřezávati své jméno a adresu velkými písmeny na průčelí Parthenonu, přes tvář Sfingy nebo do nějakého kouta, kde se jím poštěstí upoutati

k sobě citový zájem příštích pokolení. Ale jako u mnoha jiných všedních věcí, s jakými se obyčejně setkáváme u Shakespeara, skrývá se v tom jistý význam, který by byl patrně přehlédnut méně lidovým básníkem jako byl Shelley. Je velmi stálá pravda ve skutečnosti, že dvě svobodné osoby s rozmyslem se připoutávají k dřevěnému kmeni. A právě myšlenka připoutávají se k něčemu probíhá celou touto starou milostnou alegorií jako vzorná pouta. Je tu vždy představa srdcí vzájemně spoutaných nebo probodnutých nebo nějak zajištěných; je to zajištění, jež se může nazvat jen zjetím. Že často opomene zajistiti se samo, nesouvisí s naší otázkou. Důležité jest, že každá filosofie pohlaví musí selhat, nemá-li zřetele na jeho ctižádostivou touhu po pevnosti a zároveň na jeho zkušenost o nezdaru. Nic nenutí Rolanda, aby se vydával na milost a nemilost svědectví nejbližšího stromu. Není zavázán se zavazovati; je ve vazbě, ale nikdo ho nenutí, aby byl ve vazbě. Zkrátka Roland učinil slib, že se ožení právě jako Valentin učinil slib, že se neožení. A žádný asketa – který by nebyl kacířem – nemohl by ani v nejprudších záchvatech asketismu tvrditi, že slib Rolandův není právoplatným právě jako Valentinův. Je však pozoruhodný zjev, že ani když nebyl právoplatný, byl stále slibem. Celou onou středověkou kulturou, která nám zachovala opis romance, probíhá toto vzorné pouto, jež bylo pocíťováno jako závazné i tam, kde nemělo zavazovati. Nezákonné lásky středověkých legend mají všechny své vlastní zákony a zvlášť svou vlastní věrnost jako v pověstech o Tristanovi nebo Lancelotovi. V tomto smyslu bychom mohli říci, že středověká bezbožnost byla pevnější než moderní manželství. Nemluví tu o moderní ani o středověké etice vzhledem k tomu, co říkala nebo měla říkati o takových

věcech. Zaznamenávám jen jako historickou skutečnost, s jakou houževnatostí lpěla středověká obrazivost až do posledního dechu na jediné myšlence. A to myšlence slibu. Mohl to býti slib, který učinil sv. Valentin; mohl to býti méněcenný slib, který považoval za právoplatný; mohl to býti nezvyklý slib, který považoval za docela nezákonný. Ale celá společnost, která vykonala tak slavné činy a odkázala nám taková podání, byla proniknuta ideou slibů; a my musíme tento názor – ikdyž jej pokládáme za nesmyslný – uznati za znak celé civilisace. A Valentin i jeho oslavovatelé vyslovují to za nás; tím špiše, cítíme-li, že obě strany přepínají nebo dokonce, že tvoří přepínající protivy. Ony extrémy se stýkají; a stýkají se na tomtéž místě. Místem jejich setkání je strom, na který věšel milenec své milostné dopisy. A i tehdy, když se milenec pověsil na strom sám místo svých literárních skladeb, měl ten čin rovněž nevystižitelnou příchutí rozhodnosti.

Kritikové počátků křesťanství vytýkají často, že jisté obřadní slavnosti, průvody nebo tance jsou ve skutečnosti pohanského původu. Stejně dobře by mohli říci, že naše nohy jsou pohanského původu. Nikdo nikdy nepopíral, že lidskost byla lidská dříve než se stala křesťanskou; a žádná církev nevyráběla noh, pomocí nichž lidé chodili či tančili ať už na poutích nebo na plese. Opravdu lze tvrditi, aniž by to překáželo jen trochu přesvědčení, že kde taková církev byla, *zachovala* nejen průvody, ale i tance; nejen katedrálu, ale i karneval. Jednou z hlavních zásluh křesťanské vzdělanosti jest, že zachovala věci pohanského původu. Krátce ve starých náboženských zemích lidé tančí i dále, kdežto v nových vědeckých státech spokojují se často s dřením.

Avšak i když se uskuteční tento rozumnější

názor na dějiny, zůstane přece ještě nevysvětleno něco tajemnějšího a nesnadnějšího. I pohanské věci jsou křesťanské, zachoval-li je křesťanství. Rytířskost je něco značně rozdílného i od Vergilovy *virtus*. Křesťanská láska je něco naprosto odlišného od prostého soucitu Homerova. I naše vlastenectví je cosi jemnějšího než nedílná láska k obci; změnu lze cítiti i v nejstálejších věcech, jako je láska k rodnému kraji nebo láska k ženě. Stanoviti rozdíl ve všech těchto věcech bude vždy zoufale nesnadné. Zmínil bych se zde však o složce této změny, která se snad příliš zanedbává; o přirozené povaze slibu. Mohl bych to vyjádřiti slovy, že pohanský starověk byl věkem stavu; že křesťanský středověk byl věkem slibů a že pochybovačná moderní doba byla věkem smluv; či spíše, pokusila se o to, ale s nezdarem.

Význačným příkladem stavu bylo otroctví. Není třeba říkati, že otroctví neznamená tyranii; zajisté že stačí pohlížeti na ně jenom vzhledem k ostatním věcem, aby bylo považováno za dobrodiní. Myšlenkou otroctví jest, že velký počet lidí jest určen a přizpůsoben k tomu, aby vykonával na světě těžkou práci, a že ostatní, kteří si přisvojují přebytek zisku, musí jim ovšem při práci pomáhati. Rozhodující není, zdali jest práce příliš těžká nebo přiměřená, ani jsou-li podmínky příznivé nebo nepříznivé. Rozhodující jest, že je pro člověka vybirána práce a určován jeho stav; a tento stav je mu vnucován zákonem. Jako řekl pan Balfour o socialismu, že jest otroctvím a nic jiného že není otroctví. Otrokovi se docela dobře mohlo dařiti – a často také dařilo – daleko lépe než průměrnému svobodnému dělníkovi; a jistě byl daleko lenivější než průměrný sedlák. Byl otrokem, protože nedosáhl svého postavení volbou, slibem ani smlouvou, nýbrž jen ustanovením.

Připouští se, že když křesťanství působilo jistou dobu na světě, začal tento starý otrocký stav jakýmsi tajemným způsobem mizeti. Poukazují zde na to, že jednou z podob, jichž nový duch nabyt byl důležitost slibu. Feudalismus na příklad se lišil od otroctví hlavně tím, že byl slibem. Vasal vkládal ruce do rukou svého pána a sliboval, že bude jeho poddaným. Kladl se při tom však důraz na podstatné jméno právě jako na přivlastňovací zájmeno. Tím že přísahal, že bude jeho poddaným, dokazoval, že není jeho majetkem. Nikdo nevyžaduje slibu od motyky ani nečeká, že si pohrabáč bude přísahati věčné přátelství s kleštěmi. Nikdo nevymáhá slova na rýči; a nikdo nikdy nevymáhal slova na otroku. Jeví se tu aspoň zvláštní přechodný stupeň tím, že forma svobody je rozhodující pro posuzování služby nebo docela služebnosti. V tomto smyslu není tedy náhodou, že slovo hold znamená dnes poddanství. A nastoupili slib na místo ustanovení i ve statických částech feudalismu, není třeba připomínati, že došlo k ještě divějšímu hýření sliby v jeho dobrodružnější části. Všechno to, co jmenujeme rytířstvím, bylo jediným velikým slibem. Rytířské sliby měly nekonečně mnoho obdob od nejprostších k nejfantastičtějším; od slibu, že rytíř daruje všechnu dobytou kořist chudým až po slib, že se nebude holiti, dokud neuzří Jerusáléma. Jak jsem se již zmínil, probíhalo toto pravidlo věrnosti – i s nepravdivými výjimkami, jež potvrzují pravidlo – všemi básněmi a zpěvy troubadourů; a byly to stále sliby, i když jim scházelo mnoho do slibů manželských. Idea ta vyskytuje se právě tak v jejich tak zvané radostné vědě, vědě lásky jako ve vědě, již zvali božskou – teologií. Moderní čtenář se usměje zmínce o těchto věcech jako o vědách a obrátí se k studiu sociologie, etnologie a psychoanalysy, o nichž sice ne-

pochybuji, že jsou vědami, jež by však nikdo neurazil a nenazval je radostnými nebo božskými.

Chci tu zdůraznit jen přítomnost tohoto nového pojmu ve středověku a nikoli stanovití jeho rozsah. Docela nesprávně však bude jednati kritik, který myslí, že stačí, odpoví-li, že všechny tyto věci působily jen na vzdělanou třídu, jež se neshodovala se starověkou třídou otroků. Pohlédneme-li na dělníky a drobné řemeslníky, nalézáme zde tutéž neurčitou, avšak živou přítomnost ducha, jež lze nazvati jen slibem. V tomto smyslu se vyskytovalo rytířství řemesel právě tak jako rytířství řádů rytířských; právě tak jako byla heraldika vývěsních štítů stejně jako heraldika štítů rytířských. Jenom že za osvěty a osvobození v šestnáctém století byla heraldika bohatých zachována a heraldika chudých zničena. A ve skutečnosti, že téměř jediným znakem, který zůstal dosud vyvěšen nad krámem, je znak tří koulí lombardských, skrývá se neblahá symbolika. Z celé té demokratické slávy nezatřpytí se už na slunci nic kromě vývěsního štítu zlatého lichváře, který ji celou pohltil. Důležité zde však jest, že obchod a řemesla měly nejen jakýsi ozdobný chochol, ale také jakýsi rytířský slib. Ve stavu cechovním byl tentýž základní pojem, který byl vlastní rytířům a docela i mnichům. Byl to pojem svobodné volby pevného stavu. Mravní ovzduší té doby představíme si, srovnáme-li soustavu křesťanských cechů nejen se stavem řeckých a římských otroků, ale i s takovým schematem, jako byly indické kasty. Východní kasta má některé vlastnosti společné se západním cechem; zvlášť cennou vlastnost tradice a hromadění kultury. Lidé by mohli býti hrdi na své kasty, jako byli hrdi na své cechy. Kasty si však nikdy nevolili, jako si volili cechy. A také nikdy – pokud dějiny pamatují – svých kast ani kolektivně ne-

vytvářeli, jako vytvářeli kolektivní své cechy. Jako soustava otrocká, byla i soustava kastovní starší než dějiny. Pohané v moderní Asii žili zrovna tak jako pohané ve starověké Evropě právě duchem stavu. Stav v řemesle byl přijímán jako stav rodový; a to v čeledi zvěře a ptáků spíše než lidí. Rybář byl stále rybářem jako byla ryba stále rybou; a lovec by se byl nechtěl o nic raději proměnit v kuchaře než by jeho pes chtěl zkusit štěstí jako kočka. Jeho psa by jistě nikdo nenašel před tajemným oltářem Pashtovým, jak štěká nebo vyje divokou, osamělou a osobitou přísahu, že se chce stůj co stůj státi kočkou. Přece však se zřetelem ke kastám nebo otroctví přinesly sliby tuto rozhodnou vzpouřu a novotu; když člověk slíboval, že se stane mnichem nebo syn příštípkářův klaněl se oltáři sv. Josefa, patrona tesařů. Když vstoupil do cechu tesařů, cítil se ovšem odpovědným za opravdovou věrnost a kázeň, ale celé sociální ovzduší obklopující jeho vstup mělo ráz samostatného a osobního rozhodnutí. Na jednom místě můžeme posud nalézt takovýto cit; cit čehosi zároveň svobodného a rozhodného. Můžeme jej cítiti, rozumíme-li dobře obřadu, před manželským slibem a po něm při každé obyčejné svatbě v každém kostele.

Takový byl – ve velmi hrubých obrysech – historický ráz slibů a jedinečný význam, který měly v oné středověké civilisaci, z níž moderní civilisace vzrůstala – nebo upadala. Můžeme tudíž uvažovati trochu jasněji než se dnes obyčejně uvažuje o tom, pokládáme-li opravdu sliby za prospěšné; zda by měly býti rušeny a zda by měly (což by s tím ovšem souviselo) býti dávány. Nikdy však nebudeme moci rozsouditi zde správně, pokud si neuvědomíme, jak jsem se pokusil nastíniti, důležitou historickou skutečnost, že jen pomocí

osobní záruky, ať již feudální, občanské nebo mnišské unikl svět soustavě otrocké v minulosti. Neboť moderní zhroucení pouhých smluv vnuká stále ještě pochyby o tom, bude-li v budoucnu možno uniknouti jinak.

Idea či vlastně ideál toho, co nazýváme slibem, je docela zřejmý. Má se jím spojovati pevnost provázená rozhodností a sebeúcta, jež provází jediné svobodu. Je otrokem člověk, který je svým vlastním pánem a je králem, kdo je svým vlastním předkem. Místo různých sociálních záměrů sleduje se vytčenou dráhu příslušníka kasty nebo otrockého stavu; ale v historii své vlastní duše jde k velkému svému nebezpečí stále za vlastním dobrodružstvím. Pozorován svými sousedy je v bezpečí jako by byl uvězněn v pevnosti, ale pozorován sebou samým jako by se věčně proháněl jakousi vzducholodí po obloze nebo se s ní řítíl k zemi. Sociálně nudné věci bývají způsobovány osobně hrdinskými činy a obec se neskládá jenom z občanů, ale i z bludných rytířů. Není třeba poukazovati na práci, jakou vykonaly kláštery ve vzdělané Evropě v dobách nejbarbarštějšího bezvládí; a dokonce i ti, kteří dosud ostouzejí kláštery, činí tak pro tyto dvě krajní a zjevně protilehlé výstřednosti. Vytýká se jím jejich ztrnulá kolektivní prakse a zároveň jejich blouznivý individuální fanatismus. Pro účely této části důkazu nezáleželo by na tom, kdyby manželský slib odporoval sebepříkřeží klášternímu slibu. Hlavní prozatím jest, že byl udržován citem svobodné vůle a pocitem, že jeho zlo nebylo vnuceno, ale dobrovolně zvoleno. Tentýž duch pronikal všemi cechy, lidovým uměním i živelnými sociálními soustavami celé civilisace. Byl dokonale ukázněný jako armáda; byla to však armáda dobrovolníků.

Kultura slibů byla porušena, když Jindřich osmý

zrušil svůj vlastní manželský slib. Či spíše byla porušena novým cynismem vládnoucích kruhů evropských, který došel skoro náhodného vyjádření v Anglii. Kláštery, jež byly zbudovány na slibech, byly zničeny. Cechy, jež byly pluky dobrovolníků, byly rozprášeny. Svátostný ráz manželství byl popřen a mnohým z největších duchů nového hnutí, jako Miltonovi, bylo již prominuto velmi moderní idealisování rozvodu. Postup takovéto emancipace pokračoval ruku v ruce s postupem onoho aristokratického vlivu, který vytvořil dějiny moderní Anglie, se vši jeho sympatií k osobní svobodě a s naprostým jeho nedostatkem sympatie k lidovému životu. Manželství ubylo nejen svátostnosti, ale i posvátnosti. Bylo nebezpečí, že se nejen stane smlouvou, ale ještě k tomu smlouvou, kterou nelze plnit. Neboť jediné tato otázka, která jako by zvěčňovala shodu všech počátků, zachovala si zvláštní symbolickou nadvládu nade všemi podobnými otázkami. Začala rozvodem královým a končí nyní rozvody celého království.

Moderní období, které přišlo potom, lze nazvat obdobím smluv, ještě pravdivěji však obdobím „lvích“ smluv. Šlechta nové doby oloupila nejprve lid a pak se nabízela, že s ním bude vyjednávat. Nepřepínali bychom, kdybychom řekli, že nejprve oloupila lid a pak se nabízela, že jej oklame. Neboť u ní byly konkurenční nájemy, zrovna tak jako národohospodářství a mravouka; používala prostředků nejen zákonných, ale i pokoutních. Nebylo již ani slechu o zvykových nájmech středověkých statků právě jako nebylo již slechu o pevných mzdách středověkých cechů. Cílem celého procesu bylo izolovati jedince – chudáka při jeho jednání s jedincem – boháčem a pak mu nabídnouti vzájemné obchodování, nehledě na to, že jediné on sám musil být kupován a prodáván. Co se týče

práce, blížil se člověk ve skutečnosti čím dál více postavení otroka, ačkoliv se předstíralo, že je v postavení prodávajícího. Je nutno připustiti, že se stane otrokem, nezmění-li se tendence. Je nutno říci, že se slova otrok nebude nikdy užívat, neboť je vždycky snadno nalézt slovo, které by neuráželo; bude však člověkem, kterého bude zákon zavazovati k jisté sociální službě v náhradu za hospodářské zajištění. Jinak řečeno, moderní pokus s pouhou smlouvou ztroskotál. Trusty i trade unie mluví jasně, že ztroskotál. Sociální reforma, socialism, cechovní socialism, syndikalism ba i organizovaná filantropie – to všechno říká, že ztroskotál. Náhradou za něj bude snad starý stav; jistě však to bude něco, co bude míti aspoň poněkud stálost stavu. Doposud našla historie jen jediný způsob, jak spojití takovouto stálost s jakousi svobodou. V tomto smyslu nabývá jaksi významu často zneužívaná fráze o průmyslové armádě. Ale armáda ta musí býti utužena buď kázní odvedenců nebo přísahami dobrovolníků.

Rozšíříme-li snad pochybnou metaforu o armádu průmyslové, abychom zakryli ještě slabší frázi o vůdcích průmyslu, není pochyby o tom, komu dnes tito kapitáni rozkazují. Usilují, aby kázeň v každém odvětví byla soustředěna. Zřizují rozsáhlý kontrolní a dohlížecí aparát. Přičiňují se o všechna moderní omezení týkající se nápojů a hygieny. Jsou snad nazýváni přáteli střídmosti nebo docela štěstí; ani jejich přátelé by je však nenazvali přáteli svobody. Jen v jediné formě jsou k svobodě snášelní; je to onen druh pohlavní svobody, který je chráněn zákonitou lží rozvodu. Tážeme-li se, proč byla tato svoboda sama ponechána, když bylo tolik svobod odstraněno, nalezneme odpověď v celkovém smyslu této kapitoly. Pokoušejí se zrušiti slib rytířský, jako zrušili slib

mnišský. Poznávají, že slib je živoucím protikladem otrockého stavu; alternativou a tudíž nepřítelem. Manželství vytváří malý stát uvnitř státu, a ten odporuje každému takovému poručníkování. Tento závazek ruší všechny ostatní; onen zákon je silnější než všechny pozdější a nepatrnější zákony. Přejí si, aby demokracie byla pohlavně plynulá, protože vytvářeti malá jádra jest jako vytvářeti malé národy. Jako malé národy jsou na překážku imperialistickým snahám. Zkrátka bojí se home rule*) v nejvlastnějším slova smyslu.

Lidé mohou býti vždy slepí pro věc, pokud je dosti veliká. Je tak nesnadné viděti svět, v němž žijeme, že jsem přesvědčen, že mnozí budou hleděti na všecko, co jsem tu pověděl o otroctví, jako na nesmyslného strašáka. Zdá-li se však mé sdružování rozvodu s otroctvím jen vzdáleným a teoretickým paradoxem, mohu jej snadno nahraditi konkrétním a rodinným obrázkem. Nechť si jen vzpomenou na doby, kdy četli „V chatrči strýčka Toma“ a zeptají se sami sebe, zdali nebylo vždy nejstarším a nejprostším obviněním vznášeným na otroctví, že rozbíjelo rodiny?

*) Domácí vláda.

TRAGICKÁ MANŽELSTVÍ

Mezi svobodomyslnými je velmi rozšířen názor, který je nesmírně proti myslí lidem s jasnou hlavou. Je ztělesněn v člověku, který říká: „Ti bezcitní pobožníkáři odeprou mě pohřbiti do posvěcené půdy, protože jsem se nikdy nechtěl dáti pokřtít.“ Člověk s jasnou hlavou pochopí snadno jeho stanovisko, pokud totiž myslí, že křest nemá významu. Člověk s jasnou hlavou bude však docela zmaten, zeptá-li se sám sebe, proč – když myslí, že křest nemá významu – by měl myslet, že má význam pohřbení. Není-li od člověka nijak nerozumné vzdalovati se od posvěcené křtitelnice, jak může býti nelidské od ostatních lidí, že jej vzdalují do posvěceného pole? Je mnohem bližší pouhé pověře přičítati důležitost spíše tomu, co se stane s mrtvým tělem než s živým děckem. Dovedu pochopiti člověka, který pokládá obojí za pověřivé nebo obojí za posvátné; nechápu však, proč by měl reptati, že mu jiní lidé nedávají jako posvátné to, co pokládá za pověru. Stěžuje si jen, že s ním jednají jako s takovým, za jakého se vydává. Je to jako by někdo říkal: „Moji pronásledovatelé se stále zdráhají učiniti mě králem jen ze zlosti, že jsem důsledným republikánem.“ Nebo jako kdyby říkal: „Ti bezcitní surovci jsou tak zaujati proti abstinentovi, že mu nedopřejí ani sklenky kořalky.“

Záliba v rozvodech by nebyla moderní zálibou, kdyby nebyla plna těchto dojemných a mylných závěrů. Velká část její mohla by býti přičtena na vrub svrchovaně nelogické a fanatické touze míti oddavky v kostele. Je to jako by se někdo oddával polygamií z pouhé chtivosti svatebních koláčů. Nebo jako by chtěl někdo zásobiti domácnost jen novými střevíci, které by házeli za svatebním

kočárem, když by odjížděl s novou ženou. Koláče i střevíce lze si opatřiti jinými způsoby; a také lidskou domácnost lze zařídit jinak. Nerozumné jest, co moderní člověk vážně žádá od náboženských institucí svých otců. Moderní člověk chce kupovati jen jeden střevíc z páru; chce dostati jen jednu polovici nadpřirozeného zjevení. Moderní člověk chce snísti svůj svatební koláč a míti jej dále.

Nezakládám této knihy na náboženských důkazech a nebudu se tedy zdržovati pátráním, proč se zdá, jako by staré katolické instituce křesťanské byly zvlášť vystaveny útokům těchto nerozumných stížností. Zajisté že nikdo nebude navrhovati, aby některý zuřivý antisemita jako M. Drumont byl pohřben jako žid se všemi obřady synagogy. Volnomyšlenkáři však zuřili, že Tolstoj, který právě tak zuřivě odmítal pravoslaví, nebyl pohřben jako pravoslavný se všemi obřady ruské církve. Nikdo netvrdí, že člověk, který si přeje míti padesát žen, když mu jich Mohamed dovoluje pět, musí svých padesát míti s úplným schválením mohamedánského náboženství. Volnomyšlenkáři jsou však krajně roztrpčeni, že křesťan, který si přeje míti několik žen, když vlastní jeho slib mu dovoluje jen jednu, nesmí porušiti svého slibu před tímž oltářem, před kterým jej učinil. Nikdo netrvá na tom, aby baptisté ponořovali úplně do vody lidi, kteří rozhodně odmítají výhody takového úplného ponoření. Nikdo nikdy nežádal, aby mormoni přijímali k sobě lidi zjevně se posmívající knize mormonů, ani aby křesťanští scientisté dovozovali ve svých kostelích vykládati o starém podvodu paní Eddyové. Jenom na ony směry v křesťanství, jež si činí nároky na katolickost, kladou se takové nedůsledné požadavky. A myslím, že i ta nedůslednost jest daní za přijetí katolické myšlenky

v katolické t. j. obecné podobě. Snad že lidé nejasně cítí, že nikdo nemusí patřit k mormonskému náboženství a že se každý na konec musí vrátit k církvi; a třeba že snad prožil několik tuctů manželství v potulném a zábavném životě, nebude mít opravdu kam by hlavu složil, nenajde-li nějak cestu zpátky ke hřbitovu. To všechno však se týká všeobecných teologických otázek a nikoli věci, o kterou tu jde a která je pouze historická a sociální. Hlavní zde jest, že je aspoň povrchně nedůsledné žádati nějakou instituci o formální schválení, které může dát jen, bude-li nedůsledná.

Dal jsem s počátku otázku, co jest manželství. A nyní máme příležitost zeptat se jasněji, co jest rozvod. Není to jenom popření nebo zanedbávání manželství, neboť každý může vždy zanedbávat manželství. Není to zrušení zákonitého závazku manželského ba ani zákonitého závazku monogamického, prostě proto, že žádných takových závazků není. Každý člověk v moderním Londýně může mít sto žen, nebude-li je nazývat manželkami, či spíše nepodrobí-li se jistým více méně tajemným obřadům a nepotvrdí tím, že jsou jeho ženami. Vytvořil by snad kolem své domácnosti jistý společenský chlad, jistý úpadek své všeobecné oblíby. To však není způsobeno zákonem a nemohlo by jím ani býti odstraněno. Jako poznámenal zesnulý lord Salisbury velmi vtípně o bojích v Irsku: Jak můžete zavést zákon zabráňující, aby lidé nevycházeli z místnosti, když někdo, koho nemají rádi, vchází dovnitř? Neumůžeme býti násilím pomocí strážníka představení nějakému polygamistovi. Nebylo by zajišťování, ale popírání společenské svobody, kdychom byli prakticky donucováni obcovati ve společnosti s každým zhýralcem. Rozvod však není v tomto smyslu pouhou anarchií. Naopak rozvod jest v tomto

smyslu důstojností; a to až přílišnou důstojností. Rozvod v tomto smyslu dal by se nevhodně nazvat snobismem. Definice rozvodů, o níž nám tu běží, praví, že jest pokusem zjednatí důstojnost a nikoli svobodu. Je pokusem zavéstí jistý sociální stav a nikoli zákonný. Předpokládá se ovšem, že se to může státí změněním jistých zákonitých forem; a to bude více nebo méně pravda podle toho, jak dalece zákon jako takový získá úctu veřejného mínění nebo bude ceněn jako věrný výraz veřejného mínění. Kdyby člověk rozvedený podle nevybíravého vzoru Jindřicha osmého hájil svou zákonitou hodnost mezi irskými sedláky, na příklad, myslím, že by poznal, že dosud trvá rozdíl mezi důstojností a náboženstvím. Zvláštní tu však jest, že se mnozí ucházejí jak o schválení náboženství, tak i veřejnosti. Chtěli by své velmi přirozené a často velmi odpustitelné pokusy obklopiti jistým ovzduším, ba dokonce leskem, který se beze vší pochyby družil k manželskému stavu za historického křesťanství. Dříve však než se o to pokusí, bylo by dobře otázi se, proč se kdy taková důstojnost jevila nebo v čem záležela. A myslím, že staneme tváří v tvář velmi prosté pravdě, že důstojnost vznikla jediné z věrnosti a že lesk povstal pouze ze slibu. Na lidi se pohlíželo s jistou úctou, protože si byli vzájemně jaksi zaslíbení; jako kdyby byli zavázáni k jistým povinnostem a – chcete-li – k jistým obětem. Je snad nerozumné přinášeti tyto oběti; snad je dokonce nerozumné míti k nim úctu a pak uměle přenášeti tutéž úctu i tam, kde jich není. Jest to jako bychom čekali, že budeme zdraviti uniformy, když byla armáda rozpuštěna a žádati na lidech, aby svolávali slávu vojenskému kabátu, v němž už nevězí voják. Myslíte-li, že můžete odstraniti válku, odstraňte ji; nemyslete však, že až nebude válek, budou stále ještě vá-

lečníci, které bude třeba uctívati. Bylo-li dobré, že kláštery byly zrušeny, připusťme to a nezapývejme se už jimi. Ale šlechtici, kteří kláštery zrušili, neholili si hlav a nežádali, aby byli považováni za svaté jen pro tuto obřadnost. Šlechtici se nestrojili jako opatové a nežádali, aby jim byla propůjčena moc činiti zázraky pro jejich přísné sliby chudoby a čistoty. Zmocnili se domů, ne však kápí a ještě méně svatozáří. Oni aspoň věděli, že šaty nedělají mnicha. Nebyli tak pověřčiví jako oni moderní lidé, kteří myslí, že závoj dělá nevěstu.

Úcty požívá zkrátka věrnost starobylé vlajce rodiny a ochota bojovati o to, co jsem označil jako jediný typ její svobody. Říkám ochota bojovati; neboť boj sám je na štěstí spíše výjimkou než pravidlem. Voják nepožívá úcty proto, že jest odsouzen k smrti, ale proto, že jest hotov zemřít; ba i podlehnouti. Ženatý muž nebo vdaná žena nejsou odsouzeni k neštěstí, nemoci nebo chudobě; požívají však úcty proto, že podnikají určitou věc bez ohledu na prospěch nebo ztrátu, bohatství nebo chudobu, nemoc nebo zdraví. Z těchto důkazů vyplývá však závěr, který by měl zabrániti nebezpečí několika důkazů stejného rázu.

Je velmi důležité, aby kritické poznámky o rozvodu, které jsou vskutku prostě obranou manželství, nebyly závislé na sentimentalitě zvláště na tak zvaném optimismu. Člověk, který ospravedlňuje boj za národní neodvislost nebo občanskou svobodu, není ani sentimentální, ani optimistický. Vysvětluje oběť, ale neubírá jí tím významu. Neříká, že rány bajonetem jsou jako píchání špendlíkem nebo jako pouhé škrábnutí o trny na růži bolesti. Naopak když je nejvíce velebí, velebí je spíše jako bolest než jako rozkoš; jeho chloubou je, že militarism, ba ani moderní věda nedovedou vytvořiti mučící nástroj, jímž by zkro-

tily lidskou duši. Je zbytečné stavěti proti sobě při řeči o válce realistické a romantické pojetí hrdinství; neboť jakýkoli realism jenom zvyšuje hrdinství a tím právě v nejvyšším smyslu zvyšuje romantičnost. Já však nesrovnávám manželství s válkou, srovnávám je přece se zákonem, svobodou, vlastenectvím, lidovládou nebo každým lidským ideálem, který často musel býti chráněn válkou. Ani nejdobrodružnější z těchto ideálů, které se, jak se zdá, vymykají každé kázni mírové, neunikne kázni válečné. Bolševici snad usilovali o pouhý mír a svobodu, byli však nuceni právě pro tento účel nejprve zřizovati armády a pak je zvládnouti. Jedním slovem, ať pokládáte své přeludy o blaženosti za sebe krásnější, musí lidé trpěti, aby byly krásnými ba i trpěti značně dlouho, dokud jsou ještě ošklivé. Nemám v úmyslu popírat, že lidstvo trpí mnoho tím, že neochvějně třímá prapor manželství; právě tak jako trpí mnoho nutností trestních zákonů nebo opakováním křížových výprav a revolucí. Jedinou otázkou jest, zdali je manželství opravdu, jak tvrdím, ideálem a institucí zřízenou ve prospěch svobody lidu; je zbytečno mi říkati, že něco, co pracuje pro svobodu lidu, musí býti zapláceno péčí a bolestí a celou armádou mučedníků.

Jsem tudíž dalek toho, abych zastíral, že i zde, jako všude, kde jde o myšlenku cti, dochází ke krušným zkouškám. Vždyť bych je zajisté nemohl popříti, abych nepopřel zároveň i celé srovnání s bojující mravností, na němž se můj důkaz zakládá. Teprve s tímto předpokladem bude možno trochu podrobněji pojednati o tom, co nazývám tragickým manželstvím. A první, co musím poznamenati o nejtragičtějších z nich, jest, že to nejsou vůbec manželské tragedie. Jsou to tragedie po hlaví a mohlo by k nim dojíti v nejmodernějším

románě, v němž by o manželství nebylo ani zmínky. Lze to povšechně shrnouti slovy, že tragickým prvkem je nedostatek lásky. Zapomíná se však často, že jiným tragickým prvkem bývá dostatek lásky. Obránci rozvodu s poctivou a přívětivou tváří realistů světa znalých doporučují stále a radují se z rozumné odluky za vzájemného souhlasu obou stran. Avšak máme-li opravdu nechat svých snů o důstojnosti a cti, máme-li opravdu klesnouti k zjevnému realismu svých zkušenosti jako lidé znalí světa, pak nám naše zkušenost poví, že se to děje velmi zřídka za vzájemného souhlasu; to jest, že ten souhlas bývá velmi zřídka upřímný a že jde oběma stranám od srdce. Daleko všeobecnější je problém v takových případech, kdy jedna strana si přeje ukončiti společenství a druhá nikoliv. A z této citové situace nemůžete učiniti nic leč tragedií, ať ji obrátíte jakkoli. Zůstane tragedií v manželství i bez něho, s rozvodem i bez rozvodu, při jakékoli úpravě, kterou si kdo může představit nebo navrhnouti. Jediný rozdíl je v tom, že podle nauky manželské zůstane vznešenou a užitečnou tragedií, jako je tragedie člověka, který padne v boji za vlast nebo zemře pro pravdu. Je však pravda, že novotáři jsou právě tak plni mylného optimismu vzhledem k rozvodu, jako byl kterýkoli romantik vzhledem k manželství. Pohlíží na svůj příběh, končící u soudu pro rozvody, tak růžovou sentimentální mlhou, jakou kdy kdo pohlížel na příběh, končící svatebními rolničkami. Takový reformátor je zcela jist, že princ a princezna, jakmile jen budou rozvedeni s pomocí kmotřičky z pohádky, budou žít šťastně navždy. Romány mě baví, ale mám rád, tkví-li jejich kořeny ve skutečnosti. A každý, kdo má smysl pro skutečnost, ví, že devět dvojic z deseti rozvedených

bývá ponecháno docela různému osudu. Lze s jistotou říci, že ve většině případů jeden z manželů bude hledati marně štěstí ve smyslovém opojení a druhý bude věc hned od počátku bráti tragicky. V říši skutečna a nikoliv románu není ničím vzácným zlomené srdce ani zrušený slib; a ani zneuctění není vždy lékem pro výčitky svědomí.

Další omezení, jež je nutno v té věci uvést, týká se jistých praktických obětí poněkud nižší úrovně než láska nebo nenávist. Nejčastěji uváděné případy týkají se tak zvaného „pití“ a tak zvaného „týrání“. Mluví se o nich stále jako o skutečných věcech, v praxi však jsou rozhodně věcmi názoru. Není prázdným žvaněním, ale skutečností, že neštěstí ženy, která se vdala za pijáka je snad vyváženo neštěstím muže, který se oženil s abstinenkou. Neboť právě výměr opilosti závisí na dogmatu abstinence. Opilost, jak bylo velmi pravdivě poznamenáno,*) „může znamenat cokoliv od *delirium tremens* až k případu, kdy má člověk trochu víc v hlavě, než úředník, který má provést vyšetřování.“ Pan Bernard Shaw prohlásil kdysi, zřejmě vážně, že každý člověk, který vůbec pije víno nebo pivo, je neschopen ovládati automobil; a tím spíše tedy, myslilo by se, ovládati ženu. Misky jsou zde ovšem zatíženy všemi těmi nesprávnými závažími povýšenosti, jež jsou kletbou spravedlnosti této země. Pracující třída je donucována, aby zachovávala skoro veřejně normální a měnící se slavnostní zvyky, jichž provádění si mohou hořejší vrstvy dovoliti v soukromí. A jistá část středních vrstev, ta, která se náhodou stará nejvíce o místní politiku a společenské reformy, má opravdu nebo jen předstírá základní měřítko zcela abnormální a dokonce cizí. Byli

*) Zesnulým Cecilem Chestertonem v New Witness.

by schopni dopustiti se každé nespravedlnosti při jednání s dělníkem nebo dělnicí obviněnou, že příliš holduje pivu. Abych se zmínil jen o jedné věci z tisíce, reformátoři středního stavu zřejmě nevědí, kdy pracující lid začíná pracovat. Protože sami v jedenáct hodin ráno teprve dosnídali a nasytili se duševně v *Daily Mail*, myslí, že posluhovačka pijící v té době pivo je jednou z těch, které vstávají časně z rána a shánějí se po silném doušku. Většina z nich opravdu neví, že již udělala více než polodenní práci a že si pochutnává na velmi skrovné přesnídávce. Celý problém proletářského pití je zapleten do sítě těchto nedorozumění; a není pochyby, že – soudíme-li podle tohoto generalisování – budou chudí zaplétáni do sítě nespravedlností. A tato pravda je stejně jista v případě tak zvaného týrání jako tak zvaného pití. V devíti případech z desíti jest odsouzení zemědělcovo proto, že bil ženu, asi tak spravedlivé jako jeho odzouzení proto, že nesmekl klobouku před dámou. Je to svědectvím třídního posuzování; je to snad převahou jedné třídy; není to však svědectvím nestranného rozhodování mezi třídami. Tisíc věcí se tu opomíjí; vyzývavost, ovzduší, trapné uskrovňování místem, nevrlost, kterou Dickens popisuje jako hrůzy „vrtochů na trakaře“, nedostatek jistých zákazů sociální výchovy, zděděná větší drsnost v posuňcích, jež mají býti laskavé. Dělati v případě takového člověka z jednoho uhození otázku manželství či rozvodu, je jako ničení celý život vzdělaného člověka proto, že bouchl dveřmi. Chudšas nemůže často bouchnouti dveřmi – dílem proto, že by se jeho vzorný domek sesypal – ale spíše proto, že nemá kam by šel; neboť k jeho obydlí nebyl dosud připojen kuřácký salon, ani kulečnickový salon nebo salon pro páví hudbu.

Říkám to jen mimochodem, abych ukázal, že sice ani zdaleka netvrdím, že jsou jen šťastná manželství, ale že bude – jak se dnes věci mají – jistě velké množství nešťastných a nespravedlivých rozvodů. Budou případy, kdy nevinný bude opravdu potrestán za vinného proto, že byl vskutku a upřímně věrný. Vyžaduje se na příklad, aby aspoň ze společnosti šilencovy byl druhý manžel vyproštěn; je však také pravda, že vědečtí reformátoři, dělající mnoho hluku se „slabomyslnými“, podávají stále širší a volnější výměry šilenství. Začalo by se snad tím, že by někdo byl zbaven společnosti životu nebezpečného šilence a skončilo tím, že by se postupovalo stejně proti poněkud přihlouplému mluvkovvi. Ve skutečnosti však nikdo nepopírá, že člověku má býti dovolena jakási úleva v manželství s nebezpečným šilencem. Nejkrainější ortodoxní směr tvrdí jen, že každý, kdo měl takovou zkušenost, má se spokojiti s touto úlevou. Jinými slovy praví, že by se měl spokojiti s touto zkušeností s manželstvím a nehledati jiné. Velmi vtipně to řekl, myslím, jeden můj přítel, římský katolík, který pravil, že schvaluje úlevu potud, pokud si postižený nechce uleviti novou svatbou.

Zhruba vzato jsme ochotni dopřáti v některých případech sluchu člověku, který si stěžuje, že má ženu. Nejsme však tak dalece ochotni dopřáti témuž muži sluchu, když přijde zpět a naříká, že nemá ženy. V praxi však se dnes vyskytuje velká spousta právě takovýchto nářků. Reformátoři poukazují hlavně na to, v jak trapném postavení je člověk, který dosáhl rozluky, ne však rozvodu. Nejtragičtější postavou je pro ně člověk, který sotva se zbavil všeho zla, které jej tížilo, žádá, aby mu bylo dovoleno hledati jiné, kterého ještě nepoznal. Jsem vzdálen toho, abych popíral, že za jistých citových okolností je snad jeho tragédie vskutku

velmi tragická. Jeho tragedie má však citový ráz a nelze jí nikdy zcela vyloučiti; a velmi pravděpodobně ji sám způsobil druhovi, ježž opustil. Můžeme ji nazvat cenou, za niž se udržuje ideál nebo cenou za to, že jsme se dopustili chyby; ať tomu však je jakkoliv, je stěžejním bodem celého našeho nazírání na tuto otázku; zde právě rýsuje čáru a nikde jsem nepopíral, že to je bitevní čára. Boj zachází na sporné pole ne pro člověkovu pochybnou minulost, ale pro jeho ještě pochybnější budoucnost. Zkrátka rozvodový spor není ve skutečnosti sporem o rozvod. Je to spor o opětovný sňatek, či spíše o to, je-li takový sňatek vůbec sňatkem.

A tím se jenom vracíme k otázce cti, kterou jsem zde přirovnal k otázce vlastenecké, neboť jest to zároveň nejmenší i největší druh vlastenectví. Za posledních pěti let umírali lidé v mukách pro vlastenecké otázky daleko pochybnější a prchavější. Lze říci, že lidé jako Poláci nebo Srbové žili po dlouhé věky své historie téměř v mukách. Nikdy nepřipustím, že by životní potřeba rodinné svobody, jak jsem se ji zde pokusil načrtnouti, nebyla stejně důležitou příčinou jako bezpečnost kterýchkolí hranic. Připustím však ochotně, že by to byla trudná a strašná příčina, kdyby opravdu vyžadovala na těchto lidech, aby snášeli muka. Jak jsem ukázal, žádá však na nich v krajním případě jenom odříkání. A věru myslím, že mohou býti poctivě vyzváni, aby snášeli toto negativní utrpení pro slavnost své vlastní přísahy a pro velké věci, jimiž národy žijí. Uvažujíc o svém vlastním národě vycítí většina normálních lidí, že toto rozlišování mezi rozlukou a opětným sňatkem není ani svéhlavé ani kruté, ale velmi rozumné a lidské. Vlastenec může býti v cizí zemi vyhnanecem, nebude však vlastencem cizí země. Bude vesel, jak

jen může býti v nepřirozeném postavení; bude či nebude zpívati v cizí zemi písně své vlasti; nebude však zpívati cizí písně jako vlastní. A tak se bude asi správně chovati občan, který odešel do vyhnanství z nejstarší pozemské obce.

PERSPEKTIVY ROZVODU

Směr usilující o rozvod spojuje výhody plynoucí z něho dvěma způsoby; činí týž závěr z levého i pravého, z černého i bílého. Ať působí program v praxi jakkoli, dá se v teorii vždycky ospravedlniti. Je-li málo případů rozvodu, ukazuje to, jak málo je třeba rozvodu se obávati; je-li jich mnoho, ukazuje to, jak mnoho se po něm volá. Vzácnost rozvodu je důkazem ve prospěch rozvodu; a časté rozvody jsou důkazem proti manželství. Nuže, je pravda, kdybychom se omezili na to, že bychom tuto alternativu posuzovali jen rozumovou úvahou, kdyby tu nebylo konkrétních případů, ale pouze abstraktní pravděpodobnosti, uhájili bychom své stanovisko bez obtíží. Abstraktní svoboda, již reformátoři dovolují, blíží se co nejvíce anarchii a nedává logické ani právní záruky, jež by byla hodna diskuse. Výhod plynoucích z jejich reformy nedostává se nevinnému, ale viníkovi, zvláště, je-li dostatečně vinen. Stačí, aby se muž dopustil zločinu sběhnutí, a dostane za odměnu rozvod. A mají-li oni právo uváděti za vzor nejhroznější uměle zkonstruované případy zneužívání manželských práv, máme jistě i my právo využití stejně krajních možností při zneužívání jejich vlastních rozvodových práv. Setkávají-li se oni, když hledají manžela, tak často s nebezpečným šilencem, můžeme jim zdvořile představit mnohem lidštější postavu pána, který se ožení s tolika ženami, kolika se mu jich zachce a zbavuje se jich tak často, jak se mu zlíbí. Ve skutečnosti však to nepotřebujeme dokazovati takto abstraktně, neboť milý ten pán existuje nepochybně i konkrétně. Ovšem, že není nijak novou postavou; je to velmi častý typ ničemy; jmenoval se Lothario nebo Don Juan a byl často líčen jako poněkud romantický ničema. Hlavní otázkou roz-

vodové reformy jest, nelze to ani příliš často opakovati, že ničema by měl býti považován nejen za romantického, ale také za úctyhodného. Nemusí plýtvati svými prostopášnými přísahami, aby je pak plnil, stačí mu, jen když se rozhodne plýtvati svými prostopášnými přísahami. Přísahy ty se mají pokládati za krotké a neškodné; skoro jako Quakerské přísahy, lze-li tak říci. Není však třeba, jak říkám, uvažovati o tom, zdali by mohl volnější názor na rozvod nabýti vrchu; vždyť se tak už stalo. Časopisy projevují zarážející veselost nad rychlostí, s jakou právníci rozbíjejí sta a tisíce lidských rodin a nad nelíčeným spěchem „udýchaných soudců,“ kteří práci provádějí. Je to veselost, jež trochu připomíná veselost hrobaře ve městě, v němž rádí mor. Ale několik podrobností mihne se chvilkami veselým tancem; občas se soudní síň vzruší chvilkovou zvědavostí, jaké jsou příčiny všeobecného porušování přísah a slibů; jako kdyby se tu a tam objevil jakýsi záblesk rozumu litující zkázy základního lidského zřízení. A nikdo, kdo si všímá těchto podrobností nebo uvažuje o oněch slabých záblescích rozumu nemůže ani okamžik pochybovati o tom, že spousty těchto mužů a žen používají nyní rozvodu v duchu volné lásky. Bývají to velmi zřídka lidé, kteří se jednou dostali tragickým způsobem na nepravé místo a našli teď vítězoslavně pravou cestu. Jsou to skoro vždycky lidé, kteří putují s místa na místo a opustí patrně své poslední útočiště právě tak jako opustili první. Zdá se však, že je bude bavit, učiní-li znovu, pokud možno v kostele, slib, který již v praxi zrušili a v nějž v zásadě téměř doznane nevěří.

Tváří v tvář této nesmyslné modě je opravdu rozumné tázati se reformátorů rozvodu, jak se stavějí k staré monogamické mravnosti naší civi-

lisace; a přejí-li si, aby byla zachována celkově či aby byla zachována vůbec. Na neštěstí právě nejupřímnější a nejsrozumitelnější z nich mluví tak, že věc zůstává poněkud pochybnou. Pan E. S. P. Haynes jest jedním z nejskvělejších a nejdůslednějších odpůrců našich názorů; a on pravil na příklad, že souhlasí se mnou pokud jde o ideál nerozlučitelného nebo aspoň nerozloučeného manželství. Pan Haynes je jedním z nečetných přátel rozvodu, kteří jsou také pravými přáteli demokracie; a jsem jist, že v praxi cítí opravdu s domovem, zvlášť s chudým domovem. Na neštěstí v teorii nemá slovo „ideál“ ani zdaleka přesný význam a umožňuje dva téměř opačné výklady. Neboť mnozí by řekli, že manželství je ideál jako by řekli někteří, že mnišství je ideál, ve smyslu snahy po dokonalosti. Nuže, mohli bychom jistě podržeti manželský ideál v tomto smyslu. Na člověka by se na ulici uctivě ukazovalo jako na světce jenom proto, že by byl ženat. Člověk by nosil vyznamenání za monogamii nebo by připojoval ke svému jménu zkratky podobně jako V. C. nebo Th. Dr.; dejme tomu Ž. Ž. místo „Žije se ženou,“ nebo D. N. místo „Dosud nerozveden“. Mohli bychom býti při vstoupení do cizího města překvapeni nádherným sloupem postaveným na památku ženy, která nikdy neutekla s vojákem nebo oltářem a obrazem historického charakteru, který odolal příkladu muže z balady v „New Witness“ a neupláchl s chůvou svých dětí. Taková vysoce umělecká hagiologie shodovala by se docela s reformou pana Haynesa; s opětným sňatkem po třech letech nebo po třech hodinách. Shodovala by se také docela s páně Haynesovými slovy o zachování manželského ideálu. Neshodovala by se však s dokonale prostou, stálou, staletou a společenskou prospěšností, kterou jsem zde manželství přisoudil. Nevytváří ani nezachovává

přirozené instituce, vhodné pro celou společnost, jež by byla protiváhou umělejšímu a také libovolnějším zřízení státnímu, jež není tak přirozené, ačkoliv je rovněž nezbytné. Nehájí dobrovolného sdružení, ale svěřuje právo na život, smrt i věrnost násilnější instituci. Nestaví se ve smyslu, jež jsem se pokusil vysvětliti, za zásadu svobody. Krátce, nečiní ani jediné z věcí, na něž by sám pan Haynes hleděl se zvláštním uspokojením. Neboť má-li býti lidstvo organisováno takto samovolně zdola, je nutno, aby tato organisace byla skoro stejně všeobecná jako oficiální organisace shora. Proti tyranovi se musí postavití ne jedna rodina, ale mnoho rodin, aby vzdorovaly jeho moci; lidstvo se musí proti němu postavití nikoli rozprášené v atomy, ale sražené věrností v celky. A tyto lidské skupiny musí se podporovati nejen samy, ale i vespolek. V tomto smyslu jest to, co někteří jmenují individualismem, stejně společenské jako komunismus. Je to věc dobrovolníků; ale dobrovolníci musí býti vojáky. Je to obrana soukromých osob; mohli bychom však říci, že soukromé osoby musí býti soukromými vojáky. Rodina musí býti uznaná a rovněž pravá, hlavně však musí býti uznána rodinami. Spoléhati se, že jednotlivci budou úspěšně trpěti pro domov, bez zřetele na tento domov, to jest pro něco, co je náhodné a nikoliv instituce, jest opravdu matení dvou myšlenek; je to slovní sofistika podobná skoro slovní hříčce. Podobně nemůžeme na příklad dokázati mravní význam rolnictví poukazem na jednoho rolníka; mohli bychom právě tak ukázati vojenskou sílu pěchoty poukazem na jediného pěšáčka.

Mám však za to, že obránci rozvodu nemyslí, že by manželství mělo zůstatí ideálem jen v tom smyslu, aby bylo téměř nemožné. Nemyslí přece, že věrný manžel má býti jenom obdivován jako

fanatik. Rozumní lidé mezi nimi myslí opravdu, že s rozvedeným člověkem je nutno mítí strpení jako s někým, kdo je neobyčejně nešťastný a ne pouze, že je nutno diviti se ženatému člověku jako někomu, kdo je neobyčejně obdařen požehnaním. Ale ať již žádají cokoli, měli by si přesně uvědomiti, co dělají; a v tomto případě bych rád slyšel jejich kritiku toho, co vidí. Musí zajisté viděti, že je nyní v Anglii, jako dříve na mnohých místech v Americe, nová svoboda chápána v duchu libovůle, jako by výjimka měla býti pravidlem či snad spíše nedostatkem pravidla. Zvlášť zřejmou se věc stane, uvážíme-li, že výsledek takového procesu je akumulační jako sněhová koule. Zřejmým důsledkem lehkomyšlného rozvodu bude lehkomyšlné manželství. Budou-li se lidé moci dáti bez důvodu rozvést, bude se jim zdáti tím snadnější, dáti se bez důvodu spojití. Muž by mohl docela jasně předvídati, že smyslové spojení bude pomíjející a těšiti se vědomím, že spojení bude rovněž tak pomíjející. Není zvláštního důvodu, proč by si nemohl pečlivě vypočísti, že snese deset měsíců povahu určité dámy; nebo vypočítati, že by s potěšením vyslechl a vyčerpал repertoár jejích společenských písní za dva roky. Starý vtíp o vybírání ženy tak, aby se hodila k nábytku a modě, mohl by se docela logicky vrátiti, ne však jako starý vtíp, ale jako nová skutečnost; věru, dospějeme k názoru, že nové náboženství je obyčejně návrat starého vtípu. Muž by mohl zcela důsledně viděti, že se některá žena hodí pro období úzké sukně a méně hodí pro hrozící návrat krinoliny. Tyto nápady jsou dosti fantastické, nejsou však ani o vlas fantastičtější než mnohé rozvodové pře, jak byly projednávány před soudem. A při tom vynechávám docela nejfantastičtější věc ze všeho; poukaz na rozšířené a zjevné smluvení. Smluvení stalo se ani ne

tak nezákonnou vytáčkou jako zákonitým výmyslem a dokonce zákonitým zřízením, jak je obdivuhodně zesměšňuje ve své skvělé hře „Domov a krása“ pan Somerset Maugham. Věc byla obecnstvu podána velmi otevřeně mužem, který byl výtečně vypočítán na to, aby upřímností satiru odzbrojil. Plukovník Wedgewood je muž, jehož si nikdy nemohou dosti vážit všichni, kdo ještě skládají nějaké naděje v lidové svobody, které posud nalézají obránce uprostřed parlamentní korupce. Jest jedním z velmi malého počtu žijících mužů, kteří osvědčili vojenskou i politickou odvahu; odvahu v poli i odvahu před veřejností. A beze vší pochyby ukázal i třetí typ – společenskou odvahu tím, že se přiznal k absurdní pomoci z nouze, kterou tak mnozí jiní prostě přijmou a použijí. Nutno přiznati, je šílenství a fraška, že by dobrý člověk považoval za nutné předstírat, že se dopustil hříchu. Někteří z rozvodových moralistů patrně z toho vyvozují, že se měl opravdu dopustiti hříchu. Vědí však možná, že jsou lidé, kteří v tom s nimi nesouhlasí.

Neboť tato věc je dalším krokem při spekulativním postupu nové morálky. Obránci rozvodu musí si býti dobře vědomi, že moderní civilisace obsahuje posud silné prvky, nemálo bystré a jistě nemálo mohutné, jež nepřijmou novou úctyhodnost jako náhradu za starý náboženský slib. Římsko – katolická církev, anglo – katolická škola, konservativní sedláci a velická část lidových vrstev budou pohlížeti na prostopášnost rozvodu a nového sňatku jako by pohlíželi na každou jinou neodpovědnou prostopášnost. V důsledku toho by se ukázalo, že by se v obyčejné morálce a dokonce i v obyčejné společnosti objevily dva různé směry. Místo starého společenského rozlišování mezi těmi, kdo jsou ženati a těmi, kdo jsou svobodni, rozlišovalo

by se mezi těmi, kdo jsou ženati a těmi, kdo jsou opravdu ženati. Společnost mohla by se dokonce rozdělit na dvě společnosti; což se nebezpečně blíží proslulému přepínání Disraeliho o Anglii, rozdělené na dva národy. Ať však je ve skutečnosti Anglie tak rozdělena či ne, je tato zmínka o dvou národech varovnou zmínkou v této věci. Snad právě v této spojitosti máme uvažovati co nejvážněji a nejpochybovačněji o budoucnosti naší vlasti.

Anarchie nemůže trvati, anarchistická sdružení však rovněž ne. Pouhá bezzákonnost není schopna života, může však život zničiti. Národy na zemi vracejí se vždycky k zdravému rozumu a ke spořádanosti; ale jen národy, které se k nim vracejí první, zachrání si život. My v Anglii si nemůžeme dovoliti, abychom si své společenské instituce nechali rozbíjeti, jako by tato starobylá a vznešená země byla jen pomíjející osadou. Nemůžeme si to dovoliti vzhledem k různým okolnostem, i kdybychom si to mohli dovoliti sami o sobě. Jsme obklopeni mohutnými národy, jichž kořeny tkví v selských nebo trvalých ideálech; zejména jsou to Francie a Irsko. Víím, že opovrhovaná a ohavně nedemokratická parlamentní klika, která korumpuje Francii právě tak jako Anglii, byla přemluvena nebo podplacena židem Naquetem, aby provedla nezralý a nový rozvodový zákon, který byl plný nenávisti ke křesťanství. Ale jen velmi povrchnímu kritiku Francie by ušlo, že francouzský parlamentarism je povrchní. Francouzský národ jako celek, nejprísněji úctyhodný národ na světě, bude jistě žiti i dále podle starých domáckých zásad. Nejsou-li Francouzové křesťany, jsou pohany; pohany, kteří uctívali domácí bůžky. Zdálo by se snad divné říci na příklad, že atheista jako Clemenceau má za svůj hlavní ideál věc, zvanou pieta. Ovšem,

abychom tomu rozuměli, musíme jen znáti trochu latinsky – a trochu francouzsky.

Před nedávnem, jak dobře vím, bylo by působilo velmi divně dávat staré náboženství nebo selské státy za vzor nebo za výstrahu. Bylo pokládáno za podivné, říkati to v dobách, kdy jsme to já a moje přátelé po prvé říkali; v dobách mého mládí, kdy republika francouzská a náboženství irské byly považovány za stejně směšné a úpadkové. Od té doby se však stalo mnoho; a dnes nebude už tak snadné přesvědčiti i čtenáře novin, že Foch je blázen, ať již proto, že je Francouz nebo proto, že je katolík. Starší tradice i v nejnemodernější podobě našla obránce i tam, kde by se to nejméně dalo očekávati. Právě před několika dny poděsil dr. Saleeby, výborný vědecký kritik, který se vždy vřele zastával všech předpisů a organisace tak zvané sociální vědy, své přátele stejně jako odpůrce tím, že řekl, že selské rodiny v západním Irsku mají větší úspěch a uspokojují mnohem více než rodiny hýčkané vši dobročinnou sociologií bradfordskou. Dal své svědectví z docela racionalistického, ba docela materialistického hlediska; ovšem že hnal racionalismus tak daleko, že dává přednost Roscommonu proto, že ženy jsou tam posud samičkami. Náзору tradičnějšímu zdálo by se snad postačující říci, že jsou posud matkami. Zajisté však je pravda, kterou dosvědčoval, tím pozoruhodnější, protože pro něho byla materialistická a nikoli mystická. Hrubá biologická výhoda stejně jako ostatní výhody byla na straně těch, pro něž byla ona pravda pravdou; a byla tím pudovější a samostatnější tam, kde byla tradicí. Takové místo, kde matky jsou posud něčím více než samičkami, jest jediným místem, kde jsou posud samičkami. Tam jsou lidé posud zdravými zvířaty; tak zdravými, že vás uhodí, nazvete-li je zvířaty. Také já jsem

při této sporné příležitosti užíval vesměs racionalistických a nikoli náboženských důvodů. Není však nerozumné poznamenati, že materiální výhody lze opravdu nalézt u těch, kteří materialismus nejvíce odmítají. Tento náhodný doklad je jen vzorem tisíce podobných věcí, jež přesvědčí každého, kdo má smysl pro sociální ovzduší, že čas sedláků ještě neminul, spíše však že přichází. Právě složitější typy společnosti jsou nyní zapleteny do svých vlastních komplikací. Zdá se, že ti, kteří nám až do omrzení opakují, že hodiny nemůžeme postrkovati nazpátek, neuvědomují si ku podivu, že jejich vlastní hodiny se zastavily. A nic není tak bezútesné jako hodinový stroj, když stojí. Stroj se sám nemůže spraviti; potřebuje člověka, aby jej spravil; a budoucnost patří těm, kdo dovedou vytvořiti živé zákony pro lidi a ne pouze mrtvé zákony pro mechaniku. Tyto živé zákony nelze nalézt v těkavé pochybovačnosti, jež bují ve velkoměstech, rozrušujíc to, co nemůže analyzovati. Prvotní zákony lidské musí se hledati v ustáleném lidském životě; v těch věcech, které mu byly společné v každé době a v každé zemi, i když se jim v nejvyšších civilisacích dostalo obohacení jako byla božská romance v Káni galilejské. Víme, že mnozí kritikové takového příběhu řeknou, že jeho prvky nejsou trvalé; jsou to však kritici, kteří nejsou trvalí. Sto zuřivých psů kacířství rvalo člověka od počátku; vždy však zahynul pes. Víme, že existuje škola domýšlivců, kteří zavrhnou víno; a teď se snad utvoří škola domýšlivců, kteří zavrhnou svatbu. Neboť v takovém případě jako je příběh z Káně lze si všimnouti, že pedanti jsou zaujati proti pozemským prvkům právě tak, či ještě více, než proti nebeským. Nadpřirozené je tolik nedráždí jako přirozené. A ti z nás, kteří viděli, jak bezhlavi myslitelé zvrátili všechny nor-

mální zvyklosti a vztahy lidstva, jako by byly abnormálními přehmaty a téměř neštěstím, pochopí, proč lidé hledali něco božského, když si přáli zachovati aspoň něco lidského. Poznají, proč zdravý rozum, vypuzený z nějaké akademie moderních nechutností s úrovní přepychově zařízeného blázince, hledal po věky útočiště ve vznešeně rozumné svátosti.

ZÁVĚR

To, co jsem tu napsal je pamflet a ne kniha; a pisatel pamfletu nejen že se obírá pomíjejícími věcmi, ale hlavně věcmi, o nichž doufá, že pomínou. V tomto smyslu je účelem pamfletu, aby byl co nejdříve nečasový. Udrží se na živu, jen když nemá úspěchu. Úspěšné pamflety jsou nutně neradostné a ač nemám velké naděje, že tento bude úspěšný, odvažuji se říci, že jest přes to dosti neradostný. Má za účel zaznamenati pouze jisté prchavé časové návrhy a srovnati je s jistými trvalými potřebami rasy, zvláště však s potřebou jakéhosi samovolného společenského útvaru svobodnějšího než je stát. Kdyby se více podobal literárnímu dílu a činil si nárok na trvalou cenu, mohl bych jíti více do hloubky a poukázati na filosofii nebo náboženství manželství a na filosofii nebo náboženství všech těchto spíše náhodných odchylek od něho. Někdy později pokusím se snad napsati něco o duchovním nebo psychologickém sporu mezi vírou a rozmary. Zde chci jenom závěrem říci, že jsem přesvědčen, že všeobecný omyl se zde zakládá na mylném názoru na všeobecnost. V jistém smyslu je opravdu možno lidsky a hrdinsky milovati každého; a mladému studentovi nebude špatnou předběžnou přípravou, bude-li milovati někoho. Myslím však na omyl muže, který se nespokojuje ani s heslem milovati každého, ale opravdu chce býti každým. Chce jíti po stu cestách zároveň; spáti ve stu domech zároveň; žíti sto životů zároveň. Dělati něco takového v obrazotvornosti je jedním z náhodných preludů uměleckých a básnických; pokoušeti se o to v umění životním je nejen anarchií, ale nečinností. I v umění může to býti pouze prvním popudem a ne konečným provedením; člověk

nemůže pracovati zároveň v bronzu a v mramoru, nebo hráti v téže době na varhany a na housle. Všeobecný prelud těch, jimž se zdá, že jsou takovým Briareem je nesmyslnou mûrou i v pouhém světě představ a končí pouhým nihilismem ve světě společenském. Kdyby měl někdo sto domů, bylo by stále ještě více domů, než dnů, v nichž by o nich mohl sníti; kdyby měl někdo sto žen, bylo by stále ještě více žen, než by jich kdy mohl poznati. Byl by šíleným sultánem zárlícím na celé lidské pokolení, ba i na mrtvé a nenarozené. Jsem přesvědčen, že se za uměním a filosofií dnešní doby skrývá značný prvek této bezedné ctižádosti a tohoto nepřírozeného hladu; a protože se těmito posledními slovy jen zlehka dotýkám věcí, jež by potřebovaly mnohem rozsáhlejšího projednání, připustím, že roztrhání starobylého přístřeší člověkova je patrně jen částí tak nekonečné a nicotné rozpínavosti. Tázal jsem se v poslední kapitole, co očekávají ve skutečnosti pro sebe nebo pro své děti ti, kteří se tak horlivě účastní pouhého tance rozvodu, stejně fantastického jako je tanec smrti. A myslím, že v nejhlubším smyslu očekávají nemožné, to jest všeobecné. Nepovykují pro měsíc, což by byl určitý a tudíž přijatelný požadavek. Povykují pro svět; a když by jej měli, chtěli by jiný. Nakonec by rádi zkusili každou možnost ne v představách, ale ve skutečnosti; nedovedou však odmítnouti žádné a tudíž se nemohou pro žádnou rozhodnouti. Pokud je tato nálada moderní, jest to něco tak smrtelného, jako by to již bylo mrtvo. Co je všude vitálně nutné, v umění právě tak jako v mravouce, v básnictví jako v politice, je výběr; tvůrčí moc vůle právě tak jako myslí. Bez takového sebeomezení nic živého neuzří nikdy světla světa.

O B S A H

Pověra rozvodu	9
Historie rodiny	37
Historie slibu	49
Tragická manželství	60
Perspektivy rozvodu	72
Závěr	82

E D I C E A T O M

svazek

XIX

G. K. Chesterton

P O V Ě R A R O Z V O D U

Autorisovaný překlad

V. Marka

Obálka J. Javorského

Vytiskly Grafické závody V. & A. Janata

v Novém Bydžově

pro

nakladatele Václava Petra v Praze

Bubenči, Sochařská ul. 334

—

1926

ČETL jste již od CHESTERTONA MOUDROST OTCE BROWNA?

Je to kniha znamenitých detektivních
povídek - velmi napínavých!

Cena Kč 24,-

OHROMNÉ MALIČKOSTI

Kniha velmi vtipných
satirických a paradoxních příběhů - kterými
uvádí Chesterton čtenáře v úžas

Cena Kč 19,50

Chestertona má na skladě každý knihkupec!